

HZ. PEYGAMBER'İN İLK VAHYİN AKABİNDE İNTİHARI DÜŞÜNMESİ İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHLİL VE TENKİDİ

Hüseyin Kahraman*

Mehmet Şakar*

Özet

Hz. Peygamber'in vahiyle ilk karşılaşma anı ve sonrası hadis kitaplarındaki rivayetler yoluyla detaylı olarak anlatılmaktadır. Tüm rivayetler İlk gelen vahiyden sonra vahyin bir dönem kesildiğini belirtmiştir. Yalnız rivayetler arasında biri, diğerlerinde olmayan bir idrâc ile karşımıza çıkmıştır. Buna göre Hz. Peygamber vahyin kesilmesine çok üzölmüş, kendini yüksek dağlardan aşağı atmayı bile düşünmüştür. Fakat rivayet dikkatle incelendiğinde Zührî'nin, intihar teşebbüsü hadisesini, senedde kopukluk olduğunu gösteren "beleğanâ" lafziyle rivayet ettiği görölmektedir. Bu durum mezkûr rivayetin sened tenkidi doğrultusunda araştırılmasını gerekli kılmıştır. Ayrıca olayın ana temasının intihar gibi Allah'ın ve Hz. Peygamber'in yasakladığı bir fiil olması rivayetin muhteva açısından da incelenmesinin gerekli olduğu sonucunu doğurmuştur.

Anahtar kelimeler: İntihar, nübüvvet, beleğanâ, ez-Zührî, Buhârî

The Analysis and Criticism of the Narrations of the Prophet's Thinking About Suicide Right After the First Revelation

Abstract

First encounter of the Prophet with revelation and afterwards is reported in detail by the hadith sources. A lot of traditions in these sources assert that revelation was interrupted for a while after the very first one. However, one of these traditions carries an idraj (interpolation) which is not reported in any other. According to this one, Prophet was so much upset by the interruption of the revelation that he even thought of throwing himself down from a high mountain. After scrutinizing the hadith, one can realize that al-Zuhrî is transmitting this episode of suicide attempt with the saying of "بلغانا/balaghanâ" which indicates a cut-off in the isnâd (the chain of the transmission). Therefore, the hadith is required to be examined through the criticism of the isnâd. Besides that, since the main theme of the tradition, suicide, is an act which is prohibited by God and the Prophet, it is necessary to investigate the content of the hadith as well.

Key Words: suicide, prophethood, balaghanâ, al-Zuhri, al-Bukhârî

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (huskahraman@hotmail.com)

* Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Bilim Dalı (mehmetsakar@hotmail.com)

I. GİRİŞ

Hız. Peygamber'e ilk vahyin Hira dağında¹ ve aynı isimle anılan mağarada geldiği konusunda Hadis, Siyer ve Tefsir kaynakları arasında görüş birliği vardır.² Ancak ilk vahyin ya da hemen devamında yaşanan ve vahyin bir süre için kesildiği döneme işaret eden fetret-i vahyin Hız. Peygamber üzerinde oluşturduğu etki, çeşitli rivayetlerde farklı şekillerde tasvir edilir. Böyle bir farklılık, eğer gerçekten vuku bulduysa, Allah Rasûlü'nün vahiy söz konusu olmaksızın Cibril (a.s.) ile ilk karşılaştığı anda ortaya koyduğu tepki için de geçerlidir. Nitekim bazı rivayetlere göre Hız. Peygamber bu aşamaların hepsinde oldukça sakindir.³ Fakat çeşitli ilim dallarına ait kaynaklarda, bu üç merhalenin her birinde yaşadığı duygusal yoğunluk yani ne olduğunu anlamama, korku, heyecan, şaşkınlık veya üzüntü sebebiyle Allah Rasûlü'nün intihar etmeyi düşündüğünden bahseden rivayetler de bulunmaktadır.

Bu makalede, zikri geçen üç farklı aşamayı aynı anda kapsamaya adına "ilk vahiy süreci" şeklinde isimlendirilebilecek dönemde Hız. Peygamber'in intiharı düşünmesinden bahseden rivayetlerin sened ve metin açısından tahlili hedeflenmektedir. Fetret-i vahyin uzamasından dolayı intiharı düşünmesi ile ilgili bilgiler genellikle ilk vahyin gelişini anlatan bazı rivayetlerin hemen devamında yer alır. Bu sebeple, aralarındaki farklılıkların tespiti açısından, ilk vahyin gelişinden bahseden rivayetlere de temas edilecektir. Son olarak da rivayetler muhteva itibarıyla yani intihar eylemi açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

¹ Mekke'nin kuzeydoğusunda Kabe'ye yaklaşık 5 km. uzaklıkta bulunan Hira dağı Cebel-i Nûr olarak da bilinir. Hız. Peygamber'e ilk vahyin geldiği mağara ise zirvenin 20 metre aşağısındadır. Hira dağı hakkında geniş bilgi için bkz. Günel, Fuat, "Hira", DİA, XVIII, 121-122.

² Bununla birlikte ilk vahyin hangisi olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler, kaynaklar ve tenkidi hakkında geniş bilgi için bkz. Adıgüzel, Şükran, *Vahyin Başlangıcıyla İlgili Siyer Kaynaklarındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi* (basılmamış yüksek lisans tezi), Adana 2015.

³ Mesela bkz. Urve b. ez-Zübeyr, *Megâzî*, s. 101-102; Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, 1.Baskı, thk. Abdulmuti el-Kalacî, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut 1988 II, 13; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Abdulvahid Dâru'l-Marife, Beyrut 1976 I, 405; İbn Seyyidinnas, Muhammed b. Abdillâh b. Yahya, *'Uyunu'l-Eser fi Funûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, 1. Baskı, thk. İbrahim Muhammed Ramazan, Dâru'l-Kalem Beyrut 1993 I, 118; Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, I-II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 156.

II. İLK VAHİY SÜRECİNDE Hız. PEYGAMBER'İN İNTİHAR DÜŞÜNÇESİNDEN BAHSEDEN RİVAYETLER

Kronolojik olarak Hız. Peygamber'in intiharı düşünmesinden bahseden ilk olay, vahyin henüz söz konusu olmadığı döneme işaret etmektedir. Aynı düşünceyi ikinci aşama yani ilk vahyin şaşkınlık ve korkusu ile ilişkilendiren rivayetler de vardır. Rasûl-i Ekrem'in intihar düşüncesi son olarak vahyin bir süre kesilmesine duyulan üzüntüye bağlanır.

A. Hız. Peygamber'in Cibril (a.s.) İle İlk Karşılaşmasından Duyduğu Korku Sebebiyle İntiharı Düşünmesinden Bahseden Rivayet

Bu rivayete göre Allah Rasûlü'nü intiharı düşünmeye sevk eden şey, vahiy meleğini ilk kez görmenin korku ve şaşkınlığıdır. Bu muhtevaya sahip rivayet Taberî (310/923) tarafından ve "Ahmed b. Osman el-Basrî ← Vehb b. Cerîr ← Babası (Cerîr b. Hâzım) ← en-Numan b. Râşid ← Zührî ← Urve ← Hız. Âişe ← Hız. Peygamber" şeklindeki bir senedle nakledilmiştir.⁴

Hız. Peygamber açısından vahiy sürecinin sabahın aydınlığı kadar net sadık rüyalar şeklinde başlaması, bu süreçte yalnızlığı sevmeye başlaması, bu sebeple bazen Hira mağarasına gidip geceleri ailesine dönmeden burada kalarak ibadet etmesi yönünde bilgiler ile başlayan rivayet şöyle devam etmektedir:

“... فجاءه الحق، فأتاه، فقال: يا محمد أنت رسول الله! قال رسول الله: فَجَنُوتُ لِرُكْبَتِي وَأَنَا قَائِمٌ، ثُمَّ رَجَعْتُ تَرْجُفُ بَوَادِرِي، ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَى خَدِيجَةَ، فَقُلْتُ: زَمَلُونِي زَمَلُونِي، حَتَّى ذَهَبَ عَنِّي الرَّوْحُ، ثُمَّ أَتَانِي فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، أَنَا جِبْرِيْلُ وَأَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ! قَالَ: فَلَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَطْرَحَ نَفْسِي مِنْ حَالِقٍ مِنْ جَبَلٍ، فَتَمَثَّلَ إِلَيَّ جِيْنٌ هَمَمْتُ بِذَلِكَ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، أَنَا جِبْرِيْلُ، وَأَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ!...”

“...Derken Hak O'na geldi ve 'Ey Muhammed! Sen Allah'ın elçisisin' dedi. Hız. Peygamber diyor ki: O esnada ayakta idim fakat dizlerimin üzerine çöktüm. Titrer bir vaziyette Hız. Hatice'nin yanına gittim ve 'beni örtün, beni örtün' dedim. Sonra korkum yatıştı. Sonra O, bana yine geldi ve 'Ey Muhammed! Ben Cibrilim sen de Allah'ın elçisisin' dedi. Kendimi dağın tepesinden aşağı atmayı düşündüm. Böyle düşününce bana yine göründü ve 'Ey Muhammed! Ben Cibrilim sen de Allah Rasûlüsün' dedi...”

Rivayetin devamında ise Cibril'in O'na Alak suresinin ilk beş ayetini okumasından, Hız. Peygamber'in bu olayı gidip Hız. Hatice'ye anlatmasından, eşinin kendisini teskin edip birlikte Varaka b. Nevfel'e

⁴ Bkz. Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1407, I, 531; a.mlf. *Tefsîr*, I-XXIV, 1. Baskı, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessetür'risale, Beyrut 2000, XXIII, 219-520.

gitmelerinden, Varaka'nın da O'na gelen bu varlığın Cibrîl olduğunu söylemesinden bahsedilmektedir.

Taberî tarafından nakledilen bu rivayetin ravileri ile ilgili bazı tenkitler vardır. Nitekim Vehb b. Cerîr (206/821) ve babası Cerîr b. Hâzîm'in (170/786) "zaman zaman hata yapan" raviler olduğu söylenir.⁵ Fakat Numan b. Râşid ile ilgili tenkitler çok daha ciddidir. Zira bu ravi "zayıf" ve "muzdaribu'l-hadis" şeklinde tanıtılır; "münker hadisler naklettiğine", "rivayetlerinde vehim bulunduğuna" ve "çok hata yaptığına" dikkat çekilir.⁶ Dolayısıyla bu rivayetin zayıf olduğu söylenebilir.

Bu rivayette metnin en önemli vurgusu Cibrîl'in Hz. Peygamber'e birinci gelişinin ilk vahiyden önce olduğu yönündedir. Ancak yine "Urve ← Hz. Âişe" kanalıyla gelen ve Hz. Peygamber'in Cibrîl ile ilk karşılaşmadan bahseden bir başka rivayette Hira'ya değil Ecyâd'a⁷ işaret edilir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber bir ihtiyacı için Ecyâd'da bulunduğu esnada "Ya Muhammed! Ya Muhammed!" şeklinde bir nida işitir. Sağa-sola bakan Allah Rasûlü bir şey göremez. Fakat kafasını kaldırdığında Cebrâil'i ufkun üzerinde, ayak ayaküstüne atmış bir şekilde görür ve korkar. Cebrâil O'nu "Ya Muhammed! Ben Cibrîlim! Cibrîl!" diyerek teskin ederse de yaşadığı korku ve şaşkınlık sebebiyle insanların yanına gitme ihtiyacı hisseder. Burada tekrar gökyüzüne bakan Hz. Peygamber, bu defa Cebrâil'i göremez.⁸

Dikkat edileceği üzere bu rivayette Cibrîl ile ilk karşılaşma için Hira değil Ecyâd'a işaret edilmekte ve ayrıca intihar düşüncesinden de bahsedilmemektedir.

Cibrîl ile ilk karşılaşma konusunda yine Ecyâd'a işaret eden bir başka rivayet de İbn Abbas'dan gelmektedir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber Cibrîl'i, ufukta ayak ayaküstüne atmış bir vaziyette görür. "Ey Muhammed!

⁵ Vehb b. Cerîr hakkında geniş bilgi için bkz. Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty. VIII, 169; İbn Ebi Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, 1. Baskı, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1952, IX, 28. Cerîr b. Hâzîm hakkında bilgi için bkz. Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II, 213; İbn Hibbân, *Sikât*, I-IX, 1. Baskı, thk. es-Seyyid Şerefeddin Ahmed, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1975, VI, 144.

⁶ Nitekim münekkidlere göre en-Numan b. Râşid Bu ravi hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Ebi Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 448; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, 1. Baskı, Matbaatu Dâireti'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan 1326 (h.), X, 404.

⁷ Ecyâd; Mekke'de Sefa'nın hemen yanındaki bölgenin adıdır (bkz. İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Ğarîbu'l-Hadis*, thk. Abdullah el-Cebûrî, Bağdad 1397, II, 381; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I-V, Dâru Sâdır, Beyrut 1977. I, 105).

⁸ Bu rivayet için bkz. Urve b. ez-Zübeyr, *Megâzî*, cem ve tahkik: Muhammed Mustafa el-Azamî, Riyad 1981, s. 100.

Ben Cibrîlim" diye nida etmektedir. Allah Rasûlü korkuya kapılır. Ne zaman gökyüzüne baksa Cibrîl'i görmektedir. Hemen Hz. Hatice'nin yanına gelip gördüklerini anlatır ve "Şu putlar kadar başka bir şeyden nefret etmem. Aynı şekilde kâhinlerden de. Fakat acaba kâhin mi oldum diye korkuyorum" der. Bunun üzerine eşi onu teskin eder sonra da Varaka b. Nevfel'e gidip durumu anlatır. Varaka da bu durumun nübüvvetin başlangıcı olduğu söyler. Bu bilgiyi aktaran İbn Sa'd, hemen sonra nübüvvet ile ilgili ilk aşama hakkında farklı bazı rivayetler nakleder. Urve'nin doğrudan Hz. Peygamber'den nakli şeklinde gelen ilk rivayete göre Hz. Peygamber Hz. Hatice'ye "bir ışık gördüğünü ve ses işittiğini" söylemekte ve "kâhin olmaktan korktum" demektedir. İbn Sa'd'ın İbn Abbâs'dan naklettiği konuyla alakalı son rivayete göre ise Allah Rasûlü eşine aynı şeyleri söyledikten sonra "delirmiş olmaktan⁹ korktuğunu" söylemektedir.¹⁰ Görüleceği üzere hem İbn Abbas hem de Urve rivayetlerinde Hz. Peygamber'in intihar düşüncesine işaret yoktur.

B. Hz. Peygamber'in Aldığı İlk Vahyin Şaşkınlık Ve Korkusu İçinde İntiharı Düşünmesinden Bahseden Rivayetler

Bazı rivayetlere göre Cenâb-ı Peygamber bu esnada o kadar korkmuş ve şaşırmıştır ki hayatına son vererek içinde bulunduğu durumdan kurtulmayı düşünmüştür.

Bu muhtevaya sahip metinler daha ziyade İbn İshak (151/768) ve Taberî (310/923) gibi Siyer ve Tarih müellifleri tarafından nakledilmektedir.

⁹ Bu ve benzeri rivayetlerde Allah Rasûlü, karşılaştığı durumu cinler, şâirler ve kâhinlerle ilişkilendirmektedir. O dönemde özellikle cinlerin mecnûnlar, şâirler ve kâhinlerle ilişkili olduğu düşünülür; bu tür insanların bilgi kaynağı olduğuna inanılırdı. Kur'an, cinin Câhiliye dönemi insanının itikadındaki yerini şöyle ortay koymaktadır: "Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa ki onları da Allah yaratmıştır..." (Enâm 6/100); "(Melekler) şöyle diyecekler: Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı; çoğu onlara inanmıştı" (Sebe 34/41); "Allah ile cinler arasında bir soy birliği uydurdular. Andolsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceğini bilirler" (Saffât 37/158). Câhiliye dönemindeki cin algısı hakkında geniş bilgi için bkz. Şahin, M. Süreyya, "Cin", DİA, VIII, 8. Kur'an-ı Kerîm, Hz. Peygamber ve Kur'an ile kâhinler ve şâirler arasında da bağlantı kurulduğuna işaret eder ve buna şiddetle karşı çıkarak ve şöyle buyurur: "(Resûlüm) Sen öğüt ver, hatırlat. Rabbinin lütfuyla sen ne bir kâhinsin, ne de bir deli" (Tûr 52/29); "Ve o, bir şâir söz değildir. Ne de az iman ediyorsunuz! Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!" (Hakka 69/41-42). İslam itikadının kâhin ve kehânet inancına karşı tavrı konusunda geniş bilgi için bkz. Çelebi, İlyas, "Kâhin", DİA, XXIV, 171-172.

¹⁰ Bkz. İbn Sa'd, Ebu Abdillah, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, 1. Baskı, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 195.

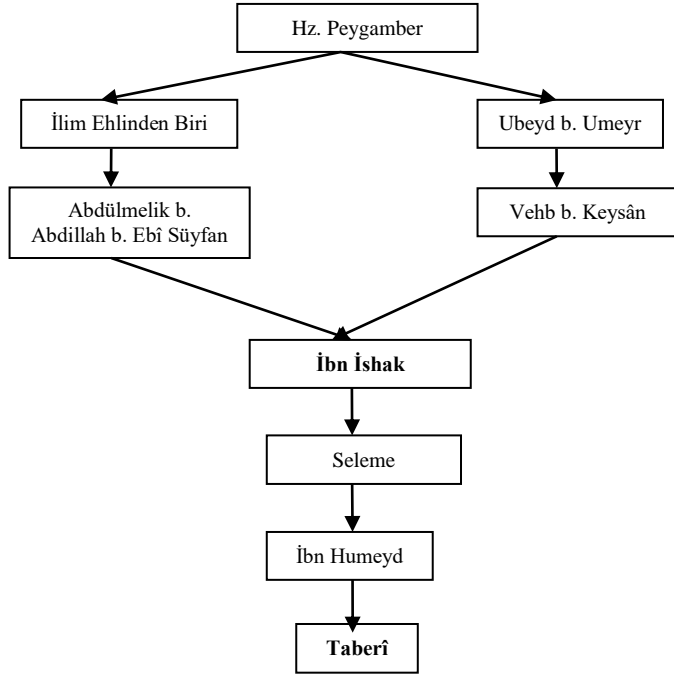
Oldukça uzun olan bu rivayetler Hz. Peygamber'in yılın belli bir ayını Hira mağarasında ibadet ile geçirmesinden ve ilk vahiy gelmeden hemen önceki süreçte ağaçların ve taşların O'na selam vermesinden bahisle başlamaktadır. Devamında ise yine kendini ibadete verdiği Ramazan ayında ilk vahiy ile nasıl muhatap olduğu bizzat O'nun ağzından anlatılır. Buna göre Rasûl-i Ekrem uyurken Cibrîl (a.s.) gelmiş ve "Oku!" demiştir. Allah Rasûlü "Ben okuma bilmem!" deyince Cibrîl O'nu sıkıp bırakmış ve yine "Oku!" buyurmuştur. Hz. Peygamber'in cevabı aynı olunca üçüncü kere sıkıp bırakmış ve Alak sûresinin ilk beş ayetini okumuş sonra da gitmiştir. Allah Rasûlü devamını şöyle anlatır:

"...وهيبت من نومي، وكأنا صور في قلبي كتاب. ولم يكن في خلق الله عز وجل أحد أبغض إلي من شاعر أو مجنون، كنت لا أطيق أنظر إليهما، فقلت: إن الأبعد - يعني نفسه، صلى الله عليه وسلم - لشاعر أو مجنون، ثم قلت: لا تحدث قريش عني بهذا أبداً، لأعمدن إلى حالق من الجبل، فلا طرحن نفسي منه، فلا تلتنها، فلا تريحن، فخرجت ما أريد غير ذلك، فبيننا أنا عامد لذلك سمعت منادياً ينادي من السماء يقول: يا محمد! أنت رسول الله، وأنا جبريل، فرفعت رأسي إلى السماء أنظر، فإذا جبريل في صورة رجل صاف قدميه في أفق السماء يقول: يا محمد! أنت رسول الله، وأنا جبريل، فوقعت أنظر إليه، وشغلني عن ذلك و عما أريد..."

"Uykumdan uyandım. Sanki gönlümde bir kitap şekillenmişti. Allah'ın yarattıkları arasında şair veya mecnun kadar nefret ettiğim olmamıştır. Hatta bunlara bakmaya bile tahammül edememişimdir. Bana en uzak olan insanlar bunlardır. Kendi kendime 'Kureyş yaşadığım bu olayı asla işitmemeli. Dağın tepesine çıkar, kendimi oradan atıp intihar edersen huzura kavuşurum' dedim. Sırf bunun için (evden) çıktım. Kararımı uygulayacakken semadan bir ses işittim. 'Ey Muhammed! Sen Allah'ın Rasûlüsün. Ben de Cibrîlim' diyordu. Kafamı kaldırıp yukarı baktım. Bir de gördüm ki Cibrîl bir insan sûretinde, ayaklarını ufka koymuş; 'Ey Muhammed! Sen Allah'ın Rasûlüsün. Ben de Cibrîlim' diyordu. Ona bakmaya başladım. Böylece düşündüğüm şeyi yapmama engel oldu..."¹¹

Rivayete yer veren müelliflerin senedleri bir araya toplandığında şöyle bir sened şeması oluşmaktadır:

¹¹ İbn İshak, *Sîret*, 1. Baskı, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s.168; Taberî, *Târîh*, I, 532-533.

Görüleceği üzere Taberî'nin naklettiği rivayet de esasen İbn İshak kaynaklıdır. Muhammed b. İshak (151/768), Siyer alanında ilk musanniflerdendir ve bu alanda günümüze ulaşmış en eski kaynaklardan olan *Kitâbu's-Siyer ve'l-Megâzî* isimli eseriyle şöhrete ulaşmıştır. Onun buradaki rivayetiyle ilgili en önemli husus, sözü geçen bilgileri Hz. Peygamber'den, ismi verilmeyip "ilim ehlinden biri" şeklinde tavsif edilen bir ravinin aktarmasıdır. Bu meçhul raviden dolayı sened munkatıdır ve zayıftır. Kaldı ki İbn İshak'ın hadisçiliği hakkında ihtilaf edilmiştir. Zira onu "sika" ve hatta "hadiste emîru'l-müminin" şeklinde tavsif eden münekkidler yanında "kezzâb" ve "deccâl" olduğunu söyleyenler de vardır.¹² Hadis

¹² İbn İshak hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 321; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I, 40; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 191; Bağdadî, *Târîhu Bağdâd*, I-XXIV, 1. Baskı, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut h. 1417 I, 214. İbn İshak'ın Hadis ilmi açısından durumu müstakil çalışmalarda da ele alınmıştır. Gönül Kolkıran'ın hazırladığı *Tarih ve*

usulündeki genel kurala göre aynı ravi hakkında hem cerh hem de tadil varsa nihaî hüküm cerhe göre verilir. Zira cerhedenlerin, bu ravi hakkında tadil edenlerce bilinmeyen bir hususu vâkif oldukları düşünülür. İbn İshak hakkındaki önemli tenkidlerden biri de metinler üzerindeki tasarrufları ile ilgilidir. Nitekim Ahmed b. Hanbel ve İbrahim el-Harbî gibi bazı münekkid hadisçiler, Muhammed b. İshak hakkında şu tespiti yapmışlardır:

“Belli bir konuda, değişik ravilerden gelen rivayetleri bir araya getirir; metinler arasında ihtilâf bulunsa bile, tek bir metinmiş gibi nakleder”.¹³

Bütün bu hususlar dikkate alındığında İbn İshak rivayetinin sahih olmadığı söylenebilir.

Taberî rivayetinde haberi doğrudan Hz. Peygamber’den nakleden Ubeyd b. Umeyr b. Katâde (68/687) ise sahabî olmayıp tâbiundandır. Bu bilgiyi büyük ihtimalle, hocaları içinde yer alan ve bir sahabî olan babasından¹⁴ işitmiştir. Dolayısıyla Taberî’nin zikrettiği sened de mürseldir ve dolayısıyla zayıftır.

Rivayetin metin açısından da bazı problemleri vardır. Zira bu rivayete göre ilk vahiy Allah Rasûlü’ne uyku/rüya halinde gelmiştir. Hâlbuki ilk vahyin nerede ve nasıl geldiğinden bahseden pek çok sahih rivayete “Hz. Peygamber’in vahiyle ilgisi sâdik rüyalar şeklinde başlamıştır” cümlesiyle giriş yapılmakta, sonrasında ise Hira mağarasında inzivaya çekilip kendini ibadete verdiği ve sonunda Cibrîl’in burada kendisine gelip Alak suresinin ilk beş ayetini okumasından bahsedilmektedir.¹⁵ Yani bu rivayetlere göre ilk vahiy Hz. Peygamber’e uyanık iken indirilmiştir. Böylece,

Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshak ve Vâkidî Örneği (basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara 2004) ve Fidan Şakir tarafından hazırlanan *İbn İshak ve es-Sîra’sındaki Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirilmesi* (basılmamış yüksek lisans tezi, Konya 2009) bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca James Robson’un “İbn İshak’ın İsnad Kullanışı” (çev. Talât Koçyiğit, *Ankara Ü. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1962, X, s. 117-126), Mithat Eser’in “Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshak’ın Güvenirliği” (*İSTEM Dergisi*, 2009, VII/13, s. 261-280), Abdullah Ünalın’ın “İbn İshak ve Hadis Rivayetindeki Yeri” (*Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2009, I/2, s. 97-113) isimli makaleleri de aynı konuyla alakalıdır.

¹³ Bkz. Bağdadî, *Târîhu Bağdâd*, I-XXIV, 1. Baskı, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut h. 1417, III, 16. Bu münekkidler aynı hususu Zührî, Hammad b. Seleme ve Vâkidî için de zikretmektedir.

¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, I-XII, 1. Baskı, Matbaatu Dâireti’l-Maârifî’n-Nizâmiyye, Hindistan 1326 (h.), VII, 65.

¹⁵ Bkz. Abdurrezzak, *Musannef*, V, 321; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 153, VI, 223; Buharî, *Bedü’l-Vahy*, 3; *Enbiyâ*, 23; *Tefsir*, 96 (Tefsîru Sureti’l-Alak, 1-3); Müslim, *İman*, 252-254; Tirmizî, *Menâkıb*, 6; İbn Hibbân, *Sahih*, I, 216.

aksi yönde bazı yorumlar¹⁶ bulunsa da, İbn İshak ve Taberî tarafından nakledilen bilginin bu meşhur ve sahih rivayetlerle çeliştiği söylenebilir.

C. Hz. Peygamber'in Fetret-i Vahye Duyduğu Üzüntü Sebebiyle İntiharı Düşünmesinden Bahseden Rivayetler

Bu yöndeki bilgiler daha ziyade ilk vahyin gelişinden bahseden ve pek çok kaynakta yer alan uzunca rivayetin hemen peşinden ama sadece bazı müellifler tarafından nakledilmektedir. Dolayısıyla aralarındaki farkın tespiti adına Hz. Peygamber'in ilk vahye muhatap olmasından bahseden rivayetlerin hatırlanmasında fayda olacaktır.

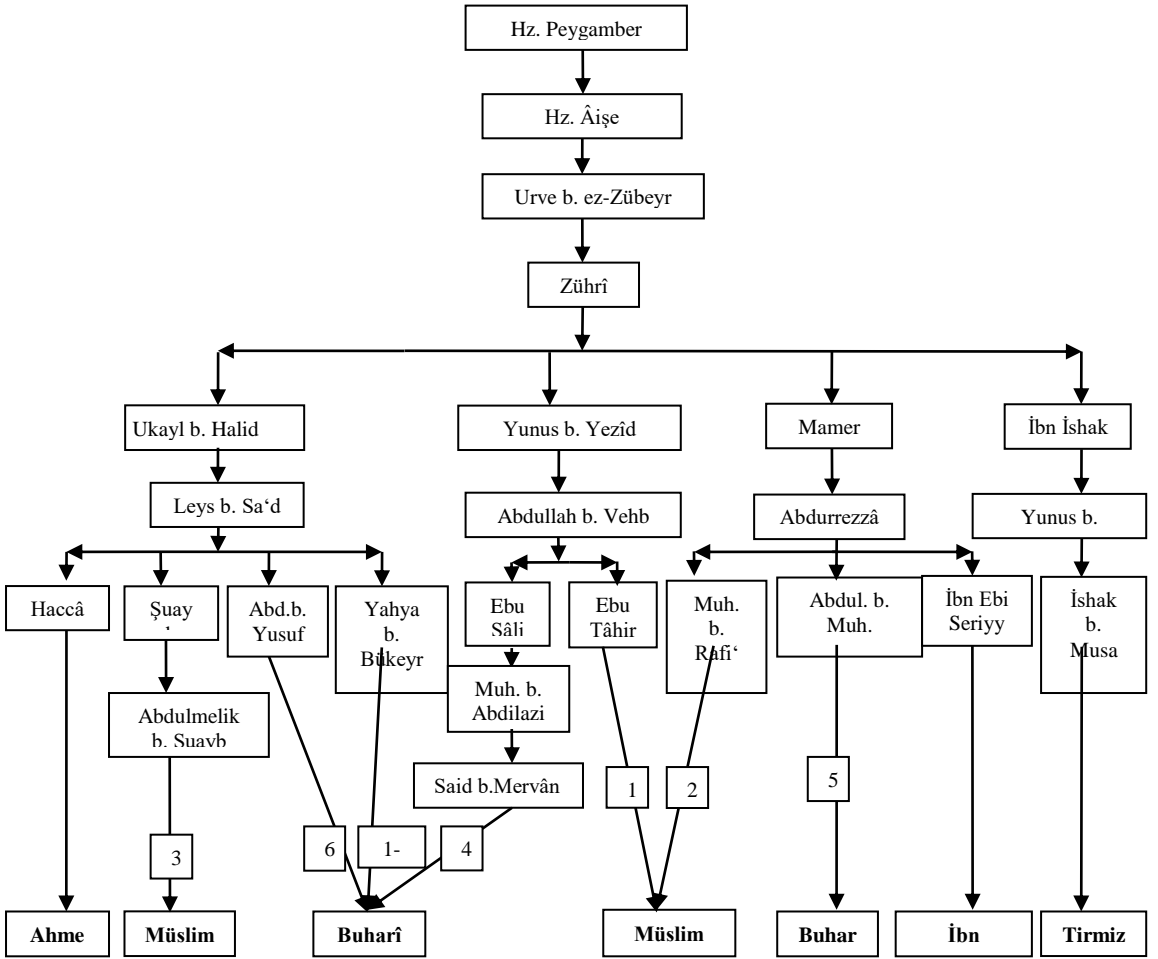
1. İlk Vahyin Gelişinden Bahseden Rivayetler

Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelişi, oldukça uzun bir rivayette anlatılır. Pek çok kaynakta yer alan bu rivayetlerde Hz. Peygamber ile ilgili vahiy sürecinin salih rüyalar şeklinde başladığı, yalnızlığı sevmeye başlaması ve sebeple Hira mağarasına çekilip ibadet etmesi; derken yine bu mekânda Cibril'in gelip O'na Alak suresinin ilk beş ayetini okuması; Rasûl-i Ekrem'in hemen eşine gelip olayı anlatması, onun da kendisini önce teskin edip sonra da Varaka b. Nevfel'e götürmesi; Varaka'nın bu olayı risaletin başlangıcı şeklinde yorumlaması ve eğer mümkün olursa Hz. Peygamber'e yardım etmeyi istemesi gibi ayrıntılardan bahsedilir. Bu rivayetler "كُنْتُ لَمْ يَنْشَبْ وَرَفَأَهُ أَنْ..." "يَوْمَ تُوْفِّي وَفَتَرَ الْوَحْيِ فَتْرَةً حَتَّى حَزَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" "... Sonra çok geçmedi, Varaka vefat etti. Bir müddet için vahiy de kesildi. Hz. Peygamber bu duruma üzüldü" ifadesiyle sona ermektedir.

Müelliflerin böyle uzun şekliyle veya (taktî usûlüne başvurularak) belirli bölümlerine işaretleri yetindikleri rivayetlerin meşhur hadis kaynaklarında¹⁷ bulunan senedleri bir araya toplandığında şöyle bir isnad şeması oluşmaktadır:

¹⁶ Nitekim Süheylî'ye göre Cibril'in Allah Rasûlü'ne hem uykuda hem de uyanık iken vahiy getirmesi mümkündür. Dolayısıyla bu iki rivayet arasında teâruz yoktur. Bkz. Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed, *er-Ravdu'l-ünüf fi şerhi Sireti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk. Abdurahman Vekil, Beyrut 1990, I, 401.

¹⁷ Bu bilgilerin tamamına yer veren rivayetler için bkz. Abdurrezzak, Musannef, V, 321; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 153, VI, 223; Buharî, Bedü'l-Vahy, 3; Enbiyâ, 23; Tefsir, 96 (Tefsiru Sureti'l-Alak, 1-3); Müslim, İman, 252-254; Tirmizî, Menâkıb, 6; İbn Hibbân, Sahih, I, 216. Bu tabloda Sahih-i Buharî için kullanılan sıra numaralarının açılımı şu şekildedir: 1: Bed'ü'l-Vahy, 3; 2: Tefsir, 96 (1);3: Tefsir, 96 (1);4: Tefsir, 96 (2); 5: Tefsir, 96(3);6: Enbiya, 23.

Rivayetın bütününe yer veren farklı müelliflerin naklettikleri metinlerin birbirlerine çok fazla benzemesi oldukça dikkat çekicidir. Zira böyle uzun ve dolayısıyla harfi harfine ezberlenmesi zor olan bir metnin mânâ ile nakil, kalb, tashif-tahrif gibi sebeplerden dolayı bazı değişimlere uğraması beklenir. Nitekim Müslim hadisi öncelikle “Yunus ← Zührî” tarikiyle zikrettikten sonra “Mamer ← Zührî” tarihine işaret eder ve bu ikincide, birinciden farklı olarak “Hz. Hatice, Allah Rasûlü’ne ‘Yemin ediyorum Allah seni üzmez’ dedi” ve “Hz. Hatice, Varaka’ya ‘Ey amcam oğlu, kardeşin oğluna kulak ver’ dedi” cümlelerinin bulunduğunu söyler.¹⁸ Müslim daha sonra rivayetini “Ukayl ← Zührî” tarihine işaret eder. Burada ise, zikrettiği birinci tarikten farklı olarak “Hz. Peygamber kalbi korkudan titrer vaziyette Hz. Hatice’ye

¹⁸ Müslim, İman, 253.

geldi" cümlesi yer almaktadır.¹⁹ Müslim'in tespit ettiği bu farklara, belki küçük bazı ilaveler de yapılabilir. Mesela bu rivayetlerden çoğunun -ki bunlar Ukayl b. Hâlid ve Yunus b. Yezîd tarikiyle gelenlerdir- "Varaka dedi ki: Eğer (tebliğ) günlerine ulaşabilirsem sana çok yardımım dokunur" cümlesiyle bittiği görülür.²⁰ Ukayl'dan gelen bir başka rivayet ise "Çok geçmeden Varaka vefat etti ve vahiy de kesildi"²¹ cümlesiyle sona ermektedir. Buharî'nin (tahvîl ile) Yunus ve Ukayl tariklerinden naklettiği rivayet ise "Çok geçmeden Varaka vefat etti, vahiy de bir süreliğine kesildi. Hz. Peygamber buna üzüldü" cümlesiyle bitmektedir.²²

Oldukça uzun olan metinle ilgili bu durum kanaatimizce, asıl kabul edilebilecek yazılı bir metne işaret etmektedir. Bu asıl kaynak muhtelif öğrenciler tarafından rivayet edildiği için ravisine göre değişiklik kazanmış olabilir. Zira bazen müellifler aynı konunun farklı yönlerine işaret eden ve değişik kaynaklardan elde ettiği bilgileri bir bütün halinde zikretmeye çaba gösterir; bu şekilde onu tekemmül ettirmeye çalışır.²³ Dolayısıyla az dahî olsa metin farklılıklarının, sened tablosundaki ravi değişimi ile birlikte dikkate alınıp yorumlanmasında fayda olacaktır.

Tablonun incelenmesinden anlaşılacağı üzere rivayetin ilk üç ravisi; Hz. Âişe, Urve ve Zührî rivayetlerinde tek kalmışlardır. Dolayısıyla bu isimler, bütün senedlerin müşterek ravileri konumundadır. Bu nedenle onlarla ilgili malumatlar hadis açısından daha da önemlidir.

Allah Rasûlü'nün elçilik görevi, Hz. Âişe'nin doğumundan birkaç yıl önce başlamıştır. Dolayısıyla Hz. Âişe'nin bu bilgileri, daha sonra Hz. Peygamber'den veya başka bir sahabiden duyduğuna hükmedilir. Hadisin rivayeti esnasında kullandığı "Hz. Peygamber 'ben okuma bilmem' dedi", "Beni takatim kesilinceye kadar sıktı" gibi ifadeler, Hz. Âişe'nin bu bilgileri doğrudan Hz. Peygamber'den aldığına delâlet edebilir.²⁴ Hz. Âişe bu bilgileri eğer başka bir sahabiden aldıysa rivayet "sahabî mürseli" ismini alacaktır ki hadisin sıhhatine zarar veren bir husus değildir.²⁵

¹⁹ Müslim, İman, 254.

²⁰ Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 223; Buharî, Enbiya, 23; Müslim, İman, 252.

²¹ Bkz. Buharî, Bed'ü'l-Vahy, 3.

²² Bkz. Buharî, Tefsîr, 96 (1).

²³ Bu yönde bazı yorumlar için bkz. Azamî, Muhammed Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, çev. Hulusi Yavuz, İz Yay., İstanbul 1993, s. 69

²⁴ Bu yorum için bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 716; Aynî, Bedruddin, *'Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1427, I, 122.

²⁵ Sahabî mürseli ile ilgili bilgi için bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Hadisevi Yay., İstanbul 2006, s. 219.

Hadisi Hz. Âişe'den nakleden tek ravi, büyük tabî ilim adamı Urve'dir. Urve b. ez-Zübeyr (94/713) sika ve meşhur bir ravidir. Hadisleri ve özellikle de siyer ve megâziye dair olanları yazarak nakletmektedir.²⁶ Nitekim onun Hz. Peygamber'in hayatını mufassal şekilde yazan ilk müellif olduğu söylenir.²⁷ Urve'nin bu alanla ilgili rivayetleri "Meğâzî" adı altında bir araya toplanmış bulunmaktadır.²⁸

Rivayetin üçüncü ravisi Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî'dir (124/742).²⁹ Zührî, dönemin halifesi Ömer b. Abdilaziz'in (101/719) emriyle, sahifelerde ve hafızalarda dağınık şekilde duran merfu ve mevkûf hadisleri toplayıp tedvin etmekle meşhur olmuştur. Zührî de siyer ve meğâzî hadislerine özel bir önem vermektedir ve bu alanda kitap yazan ilk isimlerdendir. Ancak bu eseri günümüze ulaşamamıştır. Fakat ona ait siyer ve meğâziye dair rivayetler bir araya getirilerek bir kitap halinde basılmış bulunmaktadır.³⁰ Bazı araştırmacılara göre Zührî'nin bu rivayetleri nakil tarzının Urve'ye kıyasla çok farklı olduğu söylenebilir. Zira "O, vakalar hakkında farklı kaynakları toplamıştır. Müstakil beyanlar şeklindeki

²⁶ Urve; pek çok hadis nakletmiş güvenilir bir hadis ravisi olmanın yanı sıra fukahâ-i seba'dan addedilecek kadar geniş bir fıkıh bilgisine de sahiptir. Bizzat kendisi Hz. Âişe'nin bütün hadislerini bildiğini söylemektedir. Daha da önemlisi elde ettiği hadisleri yazıya da geçirmektedir. Nitekim Hatîb el-Bağdâdî'nin naklettiğine göre Hz. Âişe ona "Ey evladım! Bana ulaştığına göre sen benden işittiğin hadisleri yazıyor, daha sonra tekrar ettirip yine yazıyormuşsun!" deyince Urve şöyle cevap verir: "Senden işittiğim bir hadisi daha sonra yine senden fakat farklı bir şekilde işitiyorum". Hz. Âişe "Peki manada farklılık oluyor mu" diye sorunca Urve "Hayır" şeklinde cevap verir. Bunun üzerine Hz. Âişe "öyleyse bir sakıncası yok" der (bkz. el-Kifâye fi 'İlmi'r-Rivâye, Haydarabad 1357, s. 205). Urve b. ez-Zübeyr hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 163.

²⁷ Bkz. İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1977, IX, 119. Oğlu Hişam, babasının elindeki bu bilgi malzemesinin çokluğuna işaretle "Vallahi biz onun iki bin hadis cüzünden birini bile öğrenemedik" demektedir.

²⁸ Bu eser Muhammed Mustafa el-Azamî cem ve tahkik edilerek 1981 yılında Riyad'da basılmıştır.

²⁹ Hadis ilminin en önemli simalarındandır. Hicaz bölgesinin meşhur hadisçileri ile yetinmeyip bütün İslam coğrafyasında hadis peşinde koşmuştur. Hadis yanında fıkıh, kıraat, neseb ve megâzî alanında da söz sahibidir. Bunlara rağmen Muhtemelen bu sebeple Zührî, esahhu'l-esânîd kabul edilen pek çok senedin ortak ismidir. Bunlardan biri de, aynı zamanda konumuz olan rivayetin senedini oluşturan "Zührî ← Urve ← Hz. Âişe" senedir (esahhu'l-Esânîd konusunda farklı kabuller için bkz. Hatîb el-Bağdâdî, el-Kifâye, s. 397). Zührî hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 395.

³⁰ Bu rivayetler Süheyl Zekkâr tarafından bir araya getirilip *el-Meğâzî* ismiyle 1981 yılında Dımaşk'ta basılmıştır.

malzemeyi ravilerinin isimleri ile beraber nakletmek yerine, bunların hepsini vakaların tam, bütün ve umumî ifadeleri olarak işlemiştir". Nitekim bizzat kendisi bu metodunu şöyle izah etmektedir:

"Onlardan her biri bu hadisin bir parçasını rivayet etti ve bazıları bazularından daha fazla malumat aktardı. Ben size onlardan bana rivayet edilenleri cem ettim".³¹

Ancak bize göre siyer ve meğâzî rivayetleri ile ilgili olarak böyle bir metod uygulama konusunda Zührî ilk isim değildir. Zira hocası Urve b. ez-Zübeyr'in de Hz. Peygamber'in ilk vahye muhatap olma süreci ile alakalı bazı farklı bilgileri, farklı isnadlar zikretmeden sadece "وكان فيما بلغنا" ifadesiyle birbirine bağlayarak naklettiği görülür.³² Siyer ve meğâziye dair rivayetler konusundaki bu uygulamanın bir hadisçiden ziyade bir tarihçinin tarzını yansıttığı söylenebilir. Fakat şu noktada bizim için önemli olan husus söz konusu metodun, Hz. Peygamber'in ilk vahiy sürecinde intiharı düşünmesine delalet eden rivayetlerin sıhhati açısından oynadığı roldür.

Hadis ancak Zührî'den sonra yayılma imkânı bulmuştur. Zührî'nin öğrencilerinden birincisi Ukayl b. Hâlid'dir (141/758). "Kitap sahibi bir ravi" olan Ukayl'in Zührî'den pek çok hadis yazdığı, bu kitabın ise daha sonra yeğeni Selâme b. Ravh'a intikâl ettiği bilinmektedir.³³

Zührî'nin bir diğer ravisi Muhammed b. İshak'tır (151/768). Yukarıda da ifade edildiği üzere hadisçiliği ve rivayet ehliyeti konusunda ihtilaf edilmiştir.³⁴

Bu rivayeti Zührî'den nakleden bir diğer isim ise Mamer b. Râşid'dir (153/770). Zührî'nin en önde gelen öğrencilerindendir ve ondan pek çok

³¹ Zührî'nin meğâzî rivayetleri ile ilgili metodu, mukayesesi ve kaynaklar hakkında geniş bilgi için bkz. Azamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s. 253-254.

³² Bu rivayete göre ilgili süreç rüyalar şeklinde başlamıştır. Ancak bunlar Hz. Peygamber'e ağır gelmiş, yaşadığı endişeyi Hz. Hatice ile paylaşmıştır. Eşi de O'nu teskin etmiş ve yaşadığı bu durumu bir müjde olarak algılaması gerektiğini söylemiştir. Bkz. Urve b. ez-Zübeyr, *Megâzî*, s. 101.

³³ İmam Malik, Yunus b. Yezîd ve Mamer b. Râşid ile birlikte Zührî'den nakilde bulunanların en sağlamlarından addedilir. Hadis ilminde sika bulunan Ukayl'in özellikle Zührî'den hiç ayrılmadığı, her nereye gitse ona refakat ettiğine özellikle dikkat çekilir. Ukayl b. Halid hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 43; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 228.

³⁴ İbn İshak hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 321; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I, 40; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 191; Bağdadî, *Târîhu Bağdâd*, I, 214.

hadis yazmıştır.³⁵

Zührî'nin bir diğer ravisi olan Yunus b. Yezîd (159/775)³⁶ bu hocasından işittiği bütün hadisleri yazıya geçirmiştir. Zührî'nin en güvenilir ravilerinden kabul edilir ve bu hususta Mamer ile karşılaştırılır. Nitekim Abdullah b. el-Mübârek, Zührî'nin bu iki ravi hakkında şunları söyler: “Mamer ve Yunus’un hadislerine bakınca sanki aynı kandilden çıkmışlar gibi geliyor”. Yahya b. Main gibi bazı münekkidlere göre Yunus, Zührî rivayetleri konusunda daha sağlamdır. Zira Mamer’in hikâyecilik yönü daha ağır basmaktadır.³⁷ Bu son iki yorum, araştırma konumuz olan rivayet açısından da önem arz edebilecek durumdadır.

Rivayetin diğer ravileri hakkında da, görebildiğimiz kadarıyla, hadisin sıhhatine zarar verecek derecede bir cerh söz konusu değildir.

İlk vahyin gelmesinden bahseden bazı rivayetlerde, fetret-i vahyin uzaması üzerine Hz. Peygamber’in çok üzüldüğüne ve bu üzüntü neticesinde intihar etmeyi düşündüğüne dair bilgiler yer almaktadır.

2. Fetret-i vahiy Sürecinde Hz. Peygamber’in İntihar Düşüncesinden Bahseden Rivayetler

Hz. Peygamber ilk vahye muhatap olduktan sonra devamı için biraz beklemek durumunda kalmıştır. Fetret-i vahiy olarak bilinen bu sürenin ne kadar devam ettiği konusunda ihtilâf vardır. Nitekim bu konuda üç gün, on iki gün, on beş gün, kırk beş gün, iki buçuk yıl, üç yıl gibi rakamlar verilmektedir.³⁸

Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber’in bu gecikmeye duyduğu üzüntü daha ziyade çevresinin tepkisi ile alakalıdır. Nitekim bu süreçte, bazı rivayetlere göre müşrikler “Şeytanın seni terk mi etti?” diyerek kendisiyle alay etmişlerdir. Bazı rivayetlere göre ise “Görüyorum ki Rabbin seni terk

³⁵ İmam Mâlik ile birlikte Zührî'nin en güvenilir ravidir. Zührî hayatta iken bile, Mamer'den onun hadisleri yazılı olarak alınmaktadır. Mamer, Hemmâm b. Münebbih'in *es-Sahîfetü's-Sahîha*'sını da eksiksiz olarak nakletmiştir. Hadis yanında fıkıh, tefsir ve siyer alanında da söz sahibidir. Nitekim Mamer, Yemen'de hadisleri ilk kez tasnif eden ilim adamı olarak bilinir. Mamer b. Râşid hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 218. Mamer'in Zührî'nin hadislerini yazdığına dair ayrıca bkz. Azamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s. 84.

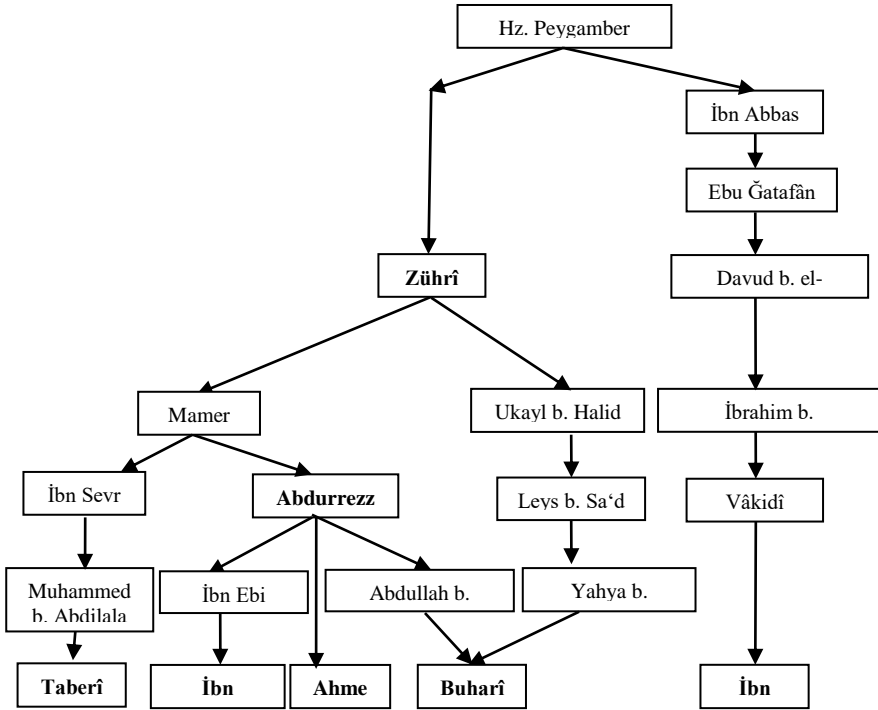
³⁶ Yunus b. Yezîd hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 395.

³⁷ “يونس اسندهما وهما ثقتان جميعا وكان معمر احكى”. İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 396.

³⁸ Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, I-XIII, Dâru'l-Marife, Beyrut 1379(h.). XII, 360; Halebi, Ali b. Burhanüddin, *es-Sîre*, I-III, Dâru'l-Marife, Beyrut 1400, I, 421.

ettii" diyen kişi Hz. Hatice'dir.³⁹ Karşı karşıya kaldığı bu ortam Hz. Peygamber'i fazlasıyla üzmüştür. Bazı müelliflerin, büyük çoğunlukla ilk vahyin gelişinden bahseden uzunca rivayetin sonunda yer verdiği bazı ek bilgilere göre bu üzüntü Hz. Peygamber'de kendisini intihara sevk edecek bir boyuta ulaşmıştır.

Bu bilgi Abdürrezzak, İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, Buharî ve İbn Hibbân gibi müellifler tarafından nakledilmiştir. Bu müelliflerin senedleri bir araya toplandığında şöyle bir isnad şeması oluşur:

³⁹ Bu rivayetler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 312; Müslim, *Cihâd ve's-Siyer*, 114; Tirmizî, *Tefsîr*, 82; Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2000, XXIV, 486-487; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selâlem, Beyrut 1999, VIII, 424.

Bilgiyi Hz. Peygamber ile irtibatlandırılan raviler açısından ele alındığında haberin İbn Abbas ve Zührî olmak üzere iki tarikten nakledildiği söylenebilir. Her iki tarikle alakalı bazı hususlara işaret etmekte fayda vardır.

a. İbn Abbâs Tariki ve Özellikleri

Sadece İbn Sa'd tarafından nakledilen İbn Abbas rivayeti şu şekildedir:

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لما نزل عليه الوحي بحراء مكث أياما لا يرى جبريل فحزن حزنا شديدا حتى كان يغدو إلى ثبير مرة وإلى حراء مرة يريد أن يلقي نفسه منه فبينما رسول الله صلى الله عليه وسلم كذلك عامدا لبعض تلك الجبال إلى أن سمع صوتا من السماء فوقف رسول الله صلى الله عليه وسلم صغقا للصوت ثم رفع رأسه فإذا جبريل على كرسي بين السماء والأرض متربعا عليه يقول يا محمد أنت رسول الله حقا وأنا جبريل قال فانصرف رسول الله صلى الله عليه وسلم وقد أقر الله عينه وربط جأشه ثم تتابع الوحي بعد وحي

“Hira’da vahiy inmesinin üzerinden günler geçmesine rağmen Allah Rasûlü, Cibrîl’i (tekrar) görememişti. Bu duruma öyle üzüldü ki bir keresinde Sebîr⁴⁰ bir keresinde de Hira dağına giderek kendini buralardan atmayı istedi. ⁴¹ Hz. Peygamber bu amaçla bu dağlara gittiğinde gökyüzünden bir ses işitti. Bu sestен irkilerek durdu. Sonra kafasını yukarı kaldırdı ve gördü ki Cibrîl, yer ile gök arasındaki bir kürsüye bağdaş kurmuş oturmuş şöyle diyordu: Ey Muhammed! Sen gerçekten Allah’ın elçisisin. Ben de Cibrîl’im. (Rivayeti aktaran ravi) diyor ki: Böylece Allah tarafından müjdelenen ve endişesi giderilen Hz. Peygamber (bu amacından vazgeçip oradan) ayrıldı. Sonra vahiyler peşi peşine gelmeye başladı”.⁴²

İbn Sa’d’ın hocası Muhammed b. Ömer el-Vâkidî (207/822), münekkidlerin şiddetli tenkidlerine hedef olmuş bir isimdir. Bu tenkidler arasında en önemlisi onun “hadis uydurduğu” yönündedir. Nitekim İmam Şafî’ye göre “Vâkidî’nin kitapları yalanla doludur”. Yahya b. Maîn’e göre Vâkidî, “elindeki yirmi bin hadisle Hz. Peygamber’e iftira atmıştır”. Ahmed b. Hanbel onun “kezzâb” olduğunu söyler. Diğer taraftan İshak b. Rahıye onu “hadis uyduran ravilerden biri” şeklinde tarif eder. İmâm Nesaî’ye göre “Yalancılığı ile meşhur olanlar dört kişi vardır: Medine’de İbn Ebi Yahya, Bağdat’ta Vâkidî, Horosan’da Mukâtil b. Süleyman, Şam’da Muhammed b. Saîd”. Buharî ise onu “metrûku’l-hadîs” olarak değerlendirir; ayrıca Ahmed b. Hanbel, İbn Numeyr, İbnü’l-Mubârek ve İsmail b. Zekerıyya’nın ondan hadis almayı terk ettiklerini söyler. Ancak Buharî’nin “metrûku’l-hadîs”

⁴⁰ Sebîr; Mekke civarında küçük bir dağın ismidir. Hakkında geniş bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Buldân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut trs., II, 73-73.

⁴¹ Hz. Peygamber’in Sebîr (veya Sebira) ve Hira dağlarına gidip buralardan kendini atmayı düşündüğüne dair ayrıca bkz. İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, XII, 360; Halebî, Ali b. Burhanüddin, *es-Sîre*, Dâru’l-Marife, Beyrut 1400, I, 421.

⁴² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, I, 196.

ifadesini, başka münekkidler tarafından “kezzâb” şeklinde değerlendirilen raviler hakkında kullandığının bilinmesi gerekir.⁴³ Vâkidî hakkında ayrıca bir ravinin nakilde teferrüd ettiği metni başkasına izafe ile nakletmek, işitmediği hadisleri işitmiş gibi rivayet etmek, metinleri birbirine karıştırmak, belli bir konuda değişik ravilerden gelen rivayetleri bir araya getirip metinler arasında ihtilâf bulunsa bile tek bir metinmiş gibi vermek⁴⁴ de vardır.⁴⁵

İbn Abbas tarikinde ismi bulunan Davud b. el-Husayn (135/752) da hadisçilerin zayıf bulup rivayetlerinden sakındığı bir isimdir.⁴⁶

Bu bilgilerden hareketle rivayetin İbn Abbâs tarihinin sened itibariyle delil olacak güce sahip bulunmadığı rahatlıkla söylenebilir.

b. Zührî Tariki ve Özellikleri

İbn Sa'd dışında kalan diğer bütün müellifler Zührî'nin “Hz. Âişe - Urve”

⁴³ Buharî'nin kullandığı tenkid lafızları ve manaları hakkında bkz. Zehebî, *Siyer*, XII, 441; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, I, 480-481. Bu konuda bazı örnek kullanımlar için ayrıca bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 97, 278, 320.

⁴⁴ Vâkidî mesela Yunus b. Yezîd ve Ukayl b. Hâlid gibi bazı ravilerin Zührî'den nakilde tek kaldıkları (teferrüd ettikleri) hadisleri, Mamer b. Râşid ve Muhammed b. Abdillâh gibi başka bazı ravilerden nakletmekle meşhurdur Ali b. el-Medîni'ye göre o, “tam otuz bin garip hadis nakletmiştir” (bkz. Bağdadî, *Târîhu Bağdâd*, III, 16-19). Bazı münekkidlere göre onun elinde, bizzat işitmediği yirmi bin civarında hadis vardır. Vâkidî, metinleri birbirine karıştırmakla yani şu ravinin naklettiği metni öbürüne, öbürünün metnini de başkasına izafe ile rivayet ederdi. Böylece kendi kafasına göre senedler ve metinler oluştururdu (bkz. Bağdadî, *Târîhu Bağdâd*, III, 16). Zehebî'nin verdiği bilgiye göre Kütüb-i Sitte'yi oluşturan eserlerin müellifleri Vâkidî'den hadis tahric etmemişlerdir. Yalnız İbn Mâce bir yerde, içerisinde “bize bir şey tahdis etti...” ifadesi bulunan bir senedle bir hadis rivayet etmiş ve bu şeyhin adını vermemiştir. Zehebî'ye göre bu kişi Vâkidî'dir. İbn Mâce onun ulemâ nezdinde son derece zayıf (vâhî) olduğunu bildiği için ismini zikretmemiştir (bkz. Zehebî, *Siyer*, IX, 463).

⁴⁵ Vâkidî'nin hadisçiliği hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. el-İclî, *el-Kâmil fi duafai'r-ricâl*, XI, 241; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, VIII, 21; Bağdadî, *Târîhu Bağdâd*, III, 14-16; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 186; Zehebî, *Mîzânü'l-İtidâl*, III, 665; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 363; *Lîsânü'l-Mîzân*, Beyrut 1986, VII, 521.

⁴⁶ Hakkındaki “Haricî görüşleri vardı” şeklindeki tenkide ilaveten “sika ravilerden, sağlam ravilerin hadislerine benzemeyen hadisler nakleder”, “hadiste güçlü değil” ve “hadisçiliği gevşektir” şeklinde de tavsif edilir. Ayrıca hakkında “onun hadislerinden sakınırdık”, “Eğer Mâlik ondan nakilde bulunmasaydı hadisleri terkedilirdi” şeklinde tenkidler de vardır. Davud b. el-Husayn hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Ebi Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 409; İbnü'l-Cevzî, *Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, Beyrut 1406, I, 260; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 157.

senediyle aktardığı ilk vahyin gelişinden bahseden uzunca rivayetin sonunda yer alır. Ancak intiharla alakalı bu kısım en sondadır ve metnin önceki kısmından “fiya blagna” tabiri ile ayrılır.⁴⁷ Bu rivayet tarzı, bu iki bilginin farklı hadisler olduğunu düşündürmektedir. Zira aynı metnin devamı olması halinde böyle bir tabir ile ayrılması beklenmektedir.

Bu tarikten nakledilen metinler birbirlerinin neredeyse aynıdır. Sözgelimi Buharî'nin naklettiği rivayetin konuyla alakalı kısımları şu şekildedir:

... وَفَنَزَّ الْوَحْيُ فَنَزَرَهُ حَتَّى حَزَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا بَلَّغْنَا حُزْنَا غَدَا مِنْهُ مِرَارًا كَيْ يَبْتَرَدَى مِنْ رُءُوسِ شَوَاهِقِ الْجِبَالِ فَكَلَّمَا أَوْفَى بِذُرُوءِ جَبَلٍ لِكَيْ يُلْقِيَ مِنْهُ نَفْسَهُ تَبَدَّى لَهُ جَبْرِيْلُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ حَقًّا فَيَسْكُنُ لِذَلِكَ جَانَهُ وَتَقَرُّ نَفْسُهُ فَيَرْجِعُ فَإِذَا طَالَتْ عَلَيْهِ فَنَزَرَهُ الْوَحْيُ غَدَا لِمِثْلِ ذَلِكَ فَإِذَا أَوْفَى بِذُرُوءِ جَبَلٍ تَبَدَّى لَهُ جَبْرِيْلُ فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ

“...Sonra vahiy bir süreliğine kesildi. Hz. Peygamber artık vahiy gelmiyor oluşuna o kadar hüznüldü ki, bize ulaşan bilgilere göre, birkaç defa yüksek dağların başlarından kendini aşağıya atmayı düşündü. Kendini aşağı atmak için dağın zirvesine her çıktığında Cibril O'na görünüp 'Yâ Muhammed! Hiç şüphesiz sen Allah'ın Rasûlüsün!' derdi. Bunun üzerine kederinden kurtulur, sevinerek geri dönerdi. Yeni bir vahyin gelmediği bu dönem uzayınca yine dağdan aşağı atlamak için gitti. Dağın zirvesine çıkınca Cibril kendisine göründü ve yine aynı şeyleri söyledi”.

Öncelikle ifade etmek gerekirse bu tarihte, en azından senedi oluşturan raviler açısından herhangi bir kusurundan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte bu rivayette dikkat çeken başka ayrıntılar bulunmaktadır.

b1. Buharî Senedindeki Tahvîl ve Metnin Aidiyeti İle İlişkisi

Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere intihar ile ilgili bilgi, ilk vahyin gelişinden bahseden hadisin sonunda yer alır. Bu senedde ilk iki isim Hz. Âişe ve Urve'dir. Hadisi Urve'den Zührî nakletmektedir. Zührî'nin Ukayl b. Halid ve Mamer olmak üzere iki ravisi vardır. Buharî her iki tarike de yer verirken diğer müellifler metni Mamer tarikiyle nakletmiştir. Ancak Buharî bu iki senedi müstakil olarak zikretmemiş olup tahvîl ile birbirine bağlamıştır. Onun bu hadis için zikrettiği sened şu şekildedir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عَقِيلِ بْنِ ابْنِ شِهَابٍ (و) حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ قَالَ الزُّهْرِيُّ فَأَخْبَرَنِي عُرْوَةُ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ

⁴⁷ Bkz. Zührî, Muhammed b. Müslim b. Şihâb, *el-Megâzî*, nşr. Süheyl Zekkâr, Dımaşk 1981, s. 45; Abdurrezzak, *Musannef*, V, 321-322; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 232-233, Buharî, Tabir, 1; İbn Hibbân, *Sahih*, I, 216-219.

Görüleceği üzere iki sened Zühri'de birleştirilmiş durumdadır. Ancak Buhari, zikrettiği metni hangi hocasından yani Yahya b. Bükeyr'den mi yoksa Abdullah b. Muhammed'den mi naklettiğine dair bir işarette bulunmamıştır. Onun bu tavrı, her iki hocasından aldığı metnin aynı olduğu intibahı vermektedir. Ancak Buhari'nin, Bedü'l-Vahiy ve Tefsir bölümlerinde yine bu hocalarından naklettiği ve aynı konudan bahseden hadiste intihara işaret eden bölüm yer almamaktadır. Ayrıca intihar düşüncesinden bahseden rivayeti diğer müelliflerin de Mamer tarihiyle rivayet etmiş olması, bu bilginin Ukayl b. Hâlid tarihi ile bağlantısını oldukça zayıflatmaktadır. Nitekim *Sahih-i Buhari* şârihi İbn Hacer'e (852/1449) göre de intihar düşüncesinden bahseden kısım Mamer rivayetinde bulunmaktadır. Ona göre Buhari'nin Kitâbu't-Tabir'deki rivayetinde Zühri'den önce tahvile başvurusu bu ziyadenin Ukayl rivayetine dâhil olduğu vehmini uyandırmıştır.⁴⁸ Nitekim Humeydi bu ayrıntıya özellikle dikkat çekmekte ve hadisi "ve vahiy bir süreliğine kesildi" kısmına kadar naklettikten sonra "Ukayl rivayeti burada bitiyor" demektedir. İsmailî (371/982) de, (*Sahih-i Buhari* üzerine yazdığı *Mustahrec*'inde) ilgili ziyadenin Mamer'e ait olduğunu tasrih etmektedir.⁴⁹ Bütün bu değerlendirmelerden ortaya çıkan sonuç şudur ki, Hz. Peygamber'in intihar düşündüğüne dair bilgi, bizlere Mamer'in rivayetiyle ulaşılmış durumdadır.

b2. Zühri'nin "فأخبرني" İfadesi

Bu senedde dikkat çeken önemli bir ayrıntı da Zühri'nin bu bilgileri Urve'den nakil şeklidir. Abdurrezzak ve İbn Hibbân rivayetlerine göre Zühri "أخبرني عروة" tabirini kullanmıştır.⁵⁰ Buna rağmen Buhari ve Ahmed b. Hanbel rivayetlerinde ilgili kısım "فأخبرني" veya "وأخبرني" tarzındadır. Yani Zühri ile Urve arasındaki rivayet sigasının başına "ف" ya da "و" harfi konulmuştur. Benzer bir ayrıntı "intihar düşüncesinden" bahsetmeyen iki Müslim rivayetinden, birinci tabloda "2" rakamıyla gösterdiğimiz "Muhammed b. Rafi ← Abdurrezzak ← Mamer ← Zühri ← Urve ← Hz. Âişe ← Hz. Peygamber" senediyle gelmiş olanında da yer alır. Burada da Zühri'nin, hocası Urve'ye işaretle "وأخبرني" tabirini kullandığı görülür.⁵¹ Bu durum bazı şârihler tarafından "sanki Urve ona başka bir hadis nakletmiş, peşinden de

⁴⁸ Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XII, 359.

...وقوله هنا "فترة حتى حزن النبي صلى الله عليه وسلم فيما بلغنا"، هذا وما بعده من زيادة معمر على رواية عقيل ويونس وصنيع المؤلف يومهم انه داخل في رواية عقيل

⁴⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XII, 359. Ziyadenin Mamer tarafından yapıldığına dair tespitler için ayrıca bkz. Elbâni, Muhammed Nasiruddin, *Difâ'un 'ani'l-Hadîsi'n-Nebeviyye ve's-Sîre*, s. 41.

⁵⁰ Bkz. Abdurrezzâk, *Musannef*, V, 321; İbn Hibbân, *Sahih*, I, 216.

⁵¹ Müslim, *iman*, 253.

bu metni aktarmış intibai uyandırmaktadır” şeklinde yorumlanmıştır.⁵² Nitekim Ahmed b. Hanbel’in ilk vahyin gelişini anlatan rivayetinin senedi bu hususa dair daha net bir işaret taşır. Ahmed b. Hanbel’in senedi şu şekildedir:

ثنا عبد الرزاق ثنا معمر عن الزهري فذكر حديثاً ثم قال: قال الزهري فأخبرني عروة عن عائشة انها قالت

“Bize Abdurrezzak, Mamer’den, o da Zührî’den nakille bir hadis nakletti. Daha sonra şöyle dedi: Zührî dedi ki: Bana Urve, Hz. Âişe’den nakletti. Hz. Âişe şöyle demiştir...”⁵³

Diğer taraftan, son kısmında intihar teşebbüsü ile ilgili bilgi bulunsun veya bulunmasın, ilk vahyin gelişine işaret eden rivayetten hemen sonra bazı müelliflerin bu kez “Zührî ← Ebu Seleme ← Câbir b. Abdillâh” senediyle aynı konudan bahseden başka bir hadis nakletmeleri⁵⁴ ve özellikle de Zührî ile Ebu Seleme arasında yine “فأخبرني أبو سلمة” tabirinin kullanılmış olması⁵⁵ da dikkat çekmektedir. Bu husus Zührî’nin, vahyin ilk dönemleri konusunda çeşitli ravilerden işittiği ve kendisinin de belli bir konu bütünlüğü içinde naklettiği bazı rivayetlere sahip olduğuna delalet edebilir. Nitekim İbn Hacer’e göre de Zührî’nin rivayet sigasını “فأخبرني أبو سلمة” şeklinde atf harfi ile zikretmesi, “önceki bilgiye atf” mahiyetindedir ve sanki “Urve bana şunları, Ebu Seleme ise şunları söyledi” dediğine işaret etmektedir.⁵⁶ Bununla birlikte Zührî, bir konuyla alakalı olarak farklı kaynaklardan elde ettiği rivayetleri bir bütün şeklinde nakledebilmektedir.⁵⁷ Bu sebeple her bir bilginin kendi senedini tespit etmenin oldukça zor olduğu söylenebilir.

b3. Rivayetlerin Tamamında Yer Alan “قيماً بلغنا” Tabirinin Aidiyeti ve Hadis Usûlü Açısından Değeri

Hz. Peygamber’in fetret-i vahiy süresince birkaç kere intiharı düşündüğüne dair bilgiler veren bu rivayetlerde dikkat çeken en önemli ayrıntı ise, ilgili kısmın nakil tarzıdır. Nitekim bu rivayetlerde “... Çok

⁵² Bkz. Aynî, ‘Umdetü’l-Kârî, XXXV, 7.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XLIII, 113.

⁵⁴ Bu rivayet için bkz. Abdurrezzâk, Musannef, V, 321; Ahmed b. Hanbel, XXX, 53; Buhârî, Bed’ü’l-Vahiy, 3; Tefsir, 74, 96; Müslim, İman, 255; Tirmizî, Tefsîr, 71 (3325).

⁵⁵ Mesela Buhârî bu metni, ilk vahyin inmesinden bahseden uzunca metnin sonunda ve doğrudan “فأخبرني أبو سلمة و أخبرني أبو شهاب و قال ابن شهاب و أخبرني أبو سلمة” veya “فأخبرني” tarzında verir. Bkz. Buhârî, Bed’ü’l-Vahiy, 3; Tefsir, 74, 96. Abdürrezzâk’ın senedinde de aynı husus dikkat çeker. Bkz. Musannef, V, 321;

⁵⁶ Bkz. İbn Hacer, Fethü’l-Bârî, I, 28.

⁵⁷ Bkz. Bağdadî, Târîhu Bağdâd, III, 16

geçmeden Varaka b. Nevfel öldü ve vahiy bir süre kesildi” denildikten hemen sonra “فِيمَا بَلَّغْنَا” “bize ulaştığına göre” tabiri kullanılmakta ve peşinden intihar ile alakalı yukarıda naklettiğimiz bilgiler sunulmaktadır.

Rivayette geçen “فِيمَا بَلَّغْنَا” ifadesinin kime ait olduğu konusunda ihtilâf vardır. Mesela rivayetin ilk kısmının yani ilk vahyin gelişi ile ilgili bölümün ravilerinden olan Urve b. ez-Zübeyr'in (94/713) bu konudaki bazı haberleri “وَكَانَ فِيمَا بَلَّغْنَا” ifadesiyle nakletmesi⁵⁸ dikkate alınarak intihar ile alakalı bu bilgi de ona izafe edilebilir. Ancak görebildiğimiz kadarıyla ilim adamları bu konuda daha ziyade Mamer b. Râşid ve özellikle de Zührî'yi öne çıkarmaktadır. Söz gelimi Kâdî İyâz (544/1149) bu ifadeyi “قَوْلَ مَعْمَرٍ” (Mamer'in sözü) şeklinde takdim eder. Müellife göre Mamer bu bilgiyi her hangi birine isnâd etmemekte, ravi ismi vermemektedir.⁵⁹ Şafî ilim adamı İbnü'l-Mülakkîn (804/1401)⁶⁰ ve Hanefî âlim Aynî (855/1451) de bu ifadeyi Mamer'e atfeder (من بلاغات معمر).⁶¹ Bu iki müellifin, Kâdî İyâz tarafından yapılan değerlendirmeyi olduğu gibi kitaplarına aldıkları görülmektedir. Bu bilgiye dayanarak Kâdî İyâz'ın, İbnü'l-Mulakkîn ve Aynî'nin şerh kaynakları arasında olduğu söylenebilir. Görebildiğimiz kadarıyla Mamer b. Râşid hakkında, rivayetlerinin kabulüne engel olacak ciddi bir tenkid yoktur.⁶² Bununla birlikte bilgiyi senedsiz nakletmesi rivayeti munkatı ve dolayısıyla zayıf hale getirmektedir.

“فِيمَا بَلَّغْنَا” tabirinin aidiyeti konusunda Mamer'i işaret eden âlimleri bu tercihe sevk eden temel âmil, büyük ihtimâlle, söz konusu ziyadeyi Zührî'den sadece onun nakletmiş olmasıdır. Ancak mezkûr ifadenin sahibi ile böyle nakledilmiş müstakil bir bilgiyi asıl metne ziyade eden ravi farklı kişiler de olabilir. Nitekim “فِيمَا بَلَّغْنَا” tabirinin Zührî'ye ait olduğunu söyleyen bazı ilim adamları, söz konusu bu bilgiyi asıl hadise ekleyen kişinin Mamer

⁵⁸ Bkz. Urve b. ez-Zübeyr, *Megâzî*, s. 101. Diğer taraftan Urve'nin sahâbi ravi zikretmeden naklettiği bazı bilgiler de vardır. Mesela “Hz. Hatice, Varaka b. Nevfel'in (itikad açısından) durumunu sorunca Allah Rasûlü şu cevabı vermiştir: Onu (rüyamda) üzerinde beyaz bir elbise olduğu halde gördüm. Öyle zannediyorum ki eğer cehennemlik olsaydı üzerinde beyaz elbise bulunmazdı” şeklindeki rivayeti Zührî, Urve kanalıyla doğrudan Hz. Peygamber'e izafe ile nakletmektedir (bkz. İbn Kesîr, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, 397).

⁵⁹ Bkz. *eş-Şifâ*, Dâru'l-Feyhâ, Beyrut 2006, s. 616.

⁶⁰ İbnü'l-Mülakkîn Ömer b. Ali el-Mısırî hakkında geniş bilgi için bkz. Özel, Ahmet, “İbnü'l-Mülakkîn”, *DİA*, XXI, 150-152.

⁶¹ İbnü'l-Mülakkîn, *et-Tavâih li şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh*, I-XXXVI, 1. Baskı, thk. Halid el-Ribât, Cuma Fethî, *Vuzâratu'l-evkâf*, Katar 2008, II, 299; Aynî, *'Umdetü'l-Kârî*, I, 145.

⁶² Mamer b. Râşid hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 218.

b. Râşid olduğunu ifade etmişlerdir.⁶³ Mesela İbn Hacer'in verdiği bilgiye göre İsmailî (371/982), (*Sahih-i Buharî* üzerine yazdığı *Mustahrec*'inde) ilgili ziyade işleminin Mamer'e ait olduğunu tasrih etmektedir.⁶⁴ Yani "فِيمَا بَلَّغْنَا" ile başlayan ve intihardan bahseden kısım Zührî'ye ait farklı bir rivayettir; bu iki bilgiyi birleştirip peş peşe nakletmeye başlayan ravi ise Mamer'dir. Bu durum bazı ilim adamları tarafından Mamer adına şazz olarak değerlendirilmiştir. Zira bu âlimlere göre Zührî'nin diğer talebeleri olan Ukayl ve Yunus'un rivayetlerinde söz konusu ziyade yer almaz.⁶⁵

Bununla birlikte başta Kirmânî (786/1384) ve İbn Hacer (852/1449) ile çağdaş ilim adamlarından el-Elbânî gibi isimlere göre "فِيمَا بَلَّغْنَا" ifadesi Zührî'ye aittir (من بلاغات الزهري).⁶⁶ Gerçekten de kaynaklarda Zührî'nin (124/742) çeşitli munkatı/mürsel rivayetlerine rastlanmaktadır.⁶⁷ Bu örneklerden bazıları Buharî tarafından da nakledilmiştir ki, ayrıntılarına aşağıda değinilecektir. Çoğunluk tarafından kabul edilmesi ve örneklerinin çokluğuna istinaden bu tabirin aidiyeti konusunda bizim de Zührî'yi öne çıkardığımızı ifade etmemiz gerekir.

İntihar düşüncesiyle alakalı kısmın Zührî tarafından ana metinden "فِيمَا بَلَّغْنَا" tabiri ile ayrılması bize göre, onun elinde aynı konu ile ilgili ve hatta ikincisi birincinin bıraktığı yerden devam edecek tarzda iki farklı rivayet bulunduğunu göstermektedir. Birincisi "Hz. Aişe - Urve" senediyle aldığı, ilk vahyin gelişini anlatan ve vahyin bir süreliğine kesilmesine yapılan vurgu ile sona eren rivayettir. Diğeri ise Hz. Peygamber'in vahyin kesilmesine çok üzülmesine ve bu sebeple intiharı düşündüğüne işaret eden farklı bir haberdir. Fakat Zührî bu ikinci bilginin senedini, bir sebebe binaen, zikretmemiştir. Böylece Zührî, risâletin ilk günleri söz konusu olduğunda birbirlerinin devamı olduğu için bu iki farklı rivayeti peş peşe zikretmekte,

⁶³ "فِيمَا بَلَّغْنَا هَذَا وَمَا بَعْدَهُ مِنْ زِيَادَةِ مَعْمَرٍ عَلَى رِوَايَةِ عَقِيلٍ وَيُونُسَ". Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XII, 359. Bu görüş için ayrıca bkz. *el-Elbânî, Difâ'un 'ani'l-Hadîsi'n-Nebevî*, s. 41.

⁶⁴ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XII, 359. Ziyadenin Mamer tarafından yapıldığına dair tespitler için ayrıca bkz. Elbânî, Muhammed Nasiruddin, *Difâ'un 'ani'l-Hadîsi'n-Nebeviyye ve's-Sîra*, s. 41.

⁶⁵ Bu görüş için bkz. *el-Elbânî, Difâ'un 'ani'l-Hadîsi'n-Nebevî*, s. 41.

⁶⁶ Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XII, 359; *'Umdetü'l-Kârî*, I, 145. Ayrıca bkz. *el-Elbânî, Difâ'un 'ani'l-Hadîsi'n-Nebevî*, s. 41.

⁶⁷ Sözgelimi İbn İshak'ın aktardığına göre Zührî "Ebu Cehil, Ebu Süfyan ve el-Ahnes b. Şurayk bir gece evinde namaz kılmakta olan Hz. Peygamber'in okuyuşunu dinlemek için evlerinden çıktılar..." şeklindeki bilgiyi, herhangi bir ravi zikretmeden "حَدَّثْتُ" yani "bana nakledildiğine göre" ifadesiyle nakletmiştir. Bkz. İbn İshak, *Sîret*, I, 169.

fakat titiz bir hadisçilik örneği sergileyerek “فِيمَا بَلَّغْنَا” tabiri ile onları birbirinden ayırmaktadır.

Zührî'nin, bu ikinci rivayet için neden müstakil bir sened zikretmediği hususu ise hadisi elde etme şekliyle açıklanabilir. Zira bu sîga, daha ziyade vicâde yoluyla elde edilen hadislerin rivayetinde kullanılanlardandır.⁶⁸ Hatta “فِيمَا بَلَّغْنَا” veya “فِيمَا بَلَّغْنَا” sîgasının vicâde yoluyla elde edilen metnin, musannifin veya râvinin el yazısı olduğu hususunda kesin kanaat olmadığına kullanıldığına özellikle dikkat çekilmiştir.⁶⁹

Bazı âlimlerin ileri sürdüğü gibi bu iki farklı rivayeti “فِيمَا بَلَّغْنَا” tabiri ile birleştiren kişi Zührî değil onun öğrencisi Mamer olsa bile, rivayetin sıhhati hakkındaki hüküm değişmeyecektir. Bu meşhur hadisçilerin mezkûr tavrı, intiharla alakalı kısma bir “hadis” nakli gözüyle değil, birinci rivayetin sonunda yer alan lafızların açıklaması sadedinde yani bir “bilgi” ve izah” olarak baktıklarını gösterebilir. Başka bir deyişle, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Zührî'nin (veya öğrencisi Mamer'in) elinde intihar düşüncesiyle alakalı bu bilgi de bulunmaktadır. “فِيمَا بَلَّغْنَا” tabirini kullanmasına bakılırsa bu bilgiyi de nakil yoluyla almıştır. Fakat bu nakildeki sıhhat problemi sebebiyle onu bir rivayet olarak nakletmemekte, bilgi ve hatta bir duyum vasfıyla arz etmektedir.

Bu noktada Buharî'nin “فِيمَا بَلَّغْنَا” tabirine bakışının daha iyi anlaşılabilmesi için Zührî'nin belâgati şeklinde naklettiği diğer rivayetlere müracaatta fayda olabilir.⁷⁰ Sözelimi o, içine fare düşen yağın⁷¹ ve eşek sütünün⁷² hükmü konularını işlerken Zührî'nin belâgat sîgasıyla naklettiği bazı bilgilere yer verir. Ancak Buharî ya konuların devamında ya da kitabının değişik yerlerinde bu bilgilerin yine Zührî'den gelen muttasıl senedlerini de zikretmiştir. Buna rağmen o, kitabının herhangi bir yerinde, üzerinde çalıştığımız intihar ile ilgili bilginin muttasıl bir senedini nakletmez. Gerçi bu bilgiyi kitabına almış olmasından hareketle Buharî'nin, bir Müslüman olarak,

⁶⁸ Nitekim Zührî'nin çağdaşlarından Yahya b. Ebî Kesir (129/746), bu lafızla naklettiği rivayetlerinin vicâde yoluyla elde ettiği hadisler olduğunu haber vermiştir (... قال: إذا قلت: بلغني، فإنه من كتاب) (bkz. Zehebî, *Siyer*, VI, 30).

⁶⁹ Bu tabir hakkında geniş bilgi için bkz. Fuat Sezgin, *Buharî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 91; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 421; Ahmet Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 2014, s. 104.

⁷⁰ Zührî'nin, Buharî tarafından nakledilen belâgat rivayetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Semîha Hasan el-Esved, *Belâğâtü'l-İmam ez-Zührî ve İdrâcâtuhû fi's-Sahîhi'l-Buhârî*, Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye, XIX/2, s. 575-626, Gazze 2011.

⁷¹ Bkz. ez-Zebâih ve's-Sayd, 34.

⁷² Bkz. Tıbb, 57

mezkûr nakli kabul ettiği ve Hz. Peygamber'in fetret-i vahiy sürecinde intiharı düşündüğüne inandığı söylenebilir. Ancak kitabının başka yerinde muttasıl bir sened zikretmemesi, ya böyle bir senede sahip bulunmadığını veya sahipse bile sıhhat şartlarına uymadığı için nakletmediğini düşündürür. Nitekim İbn Hacer de Buharî rivayetini “muttasıl değildir” (وليس موصولا...) şeklinde tavsif eder.⁷³ Bu noktada Buharî'nin, kitabında zikrettiği bütün bilgi ve nakillerin, kendi sıhhat şartlarına uymadığı yönündeki kanaate atıfta bulunmakta da fayda olacaktır.⁷⁴

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse bize göre Zührî kanalıyla gelen bu bilginin muttasıl bir senedi yoktur. Genel tavrının hilâfına Buharî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'inin herhangi bir yerinde bu bilginin muttasıl bir senedini zikretmemesi bunun önemli delillerindendir. Diğer taraftan Müslim gibi bazı hadisçilerin ilk vahyin gelişinden bahseden uzunca rivayeti “فيما بلغنا” kısmına gelince kesip bu tabirle başlayan intihar ile ilgili bölümü zikretmemesi de senedin gerçek yapısıyla alakalı önemli ipuçlarıdır.

Eldeki bilgilerden hareketle bu sonuca ulaştıktan sonra sıra bir tâbîi ravi veya ondan sonra gelenler tarafından “فيما بلغنا” lafzı ile nakledilen haberin hükmünü soruşturmaya gelecektir. Böyle bir haber, aksi belli oluncaya kadar, munkatî ve dolayısıyla zayıf hükmündedir.⁷⁵ Zira bu tabiri kullanan ravi, naklettiği bilgiyi kimden aldığını tasrih etmemiştir.

Sîga ile alakalı bu bilgiler dikkate alındığında, Hz. Peygamber'in bir dönem intiharı düşündüğüne delâlet eden söz konusu rivayet ile ilgili olarak çaba isteyecek husus onun “zayıf” değil “sahih” olduğunun ispatıdır ve bunun için de mezkûr senedin aksinin yani muttasıl şeklinin bulunması gerekecektir. Ancak yapılan araştırmalara rağmen herhangi bir hadis eserinde böyle bir senede tesadüf edilememiştir. Görebildiğimiz kadarıyla bu senedin muttasıl şekli sadece İbn Merdûye'nin (410/1020) *Tefsir*'inde “Muhammed b. Kesîr ← Mamer ← Zührî ← Urve ← Hz. Âişe” senediyle ve doğal olarak “فيما بلغنا” tabiri olmadan yer almaktadır. Fakat bize bu bilgiyi veren İbn Hacer'e göre senedin bu şekli yani Urve ve Hz. Âişe yoluyla Hz. Peygamber'e izafe edilmesi Zührî rivayetine yapılmış bir idrâctir. Zira

⁷³ Bkz. *Fethü'l-Bârî*, XII, 359.

⁷⁴ Nitekim İbnü's-Salâh'a göre Buharî'nin *Sahih*'inde, mesela bab başlıkları gibi kitabın asıl maksadı ve mevzusu dışında kalan yerlerde, az sayıda olsa bile, sıhhat şartına uymayan nakiller bulunabilmektedir (bkz. *Ulûmu'l-Hadis*, s. 10. Aynı yönde bazı değerlendirmeler için ayrıca bkz. el-Elbânî, *Difâ'un 'ani'l-Hadîsi'n-Nebevî*, s. 41.

⁷⁵ Abdullah Aydın, *Hadis Istilâhları Sözlüğü*, s. 56.

senedin mutemed şekli birincisi yani “فيما بلغنا” tabiri ile nakledilmesidir.⁷⁶ Dolayısıyla İbn Hacer, İbn Merdûye'nin zikrettiği senedi, muttasıl olmasına rağmen, doğru kabul etmemekte; aksine Zührî tarafından “فيما بلغنا” tabiri ile doğrudan Hz. Peygamber'e izafesini tercih etmektedir. Taberî'nin *Târîh*'inde ise İbn Hacer'i teyid eden bir nakil yer almaktadır. Buna göre Taberî, aynı bilgiyi Zührî'ye kadar ulaşan bir senedle fakat onun mürseli olarak nakleder ve ayrıca bu rivayette “فيما بلغنا” tabiri yer almaz:

حدثنا محمد بن عبدالأعلى قال حدثنا ابن ثور عن معمر عن الزهري قال: فتر الوحي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فترة فحزن حزنا شديدا جعل يغدو إلى رؤوس شواهد الجبال ليتردى منها.⁷⁷

Mürsel hadisler yani bir tâbiînin doğrudan Hz. Peygamber'e izafe ettiği haberler Hadis ilminde zayıf addedilir. Bu genel kaideye ilaveten hadis âlimleri Zührî'nin munkatı rivayetlerine özellikle dikkatini çekmişlerdir. İmam Zührî (124/742) Hadis ilminin en önemli isimlerinden biridir. Ancak esasen sika bir ravi olmakla birlikte Zührî, bazı rivayetlerini, hadisi kendisinden duyduğu kişiyi zikretmeden yani munkatı olarak rivayet etmektedir. Onun bu yönü bazı münekkidler tarafından özellikle vurgulanır. Sözelimi Yahya b. Maîn'in, hocası Yahya b. Saîd el-Kattân'dan (198/813) naklettiğine göre “Zührî'nin mürsellerinin hiçbir değeri yoktur”.⁷⁸ Yine İbn Ebi Hâtim'in naklettiğine göre Yahya b. Saîd; Zührî ve Katâde'nin mürsellerine bir değer atfetmiyor, bu gibi rivayetleri “hiçbir etkisi olmayan boş bir rüzgâr” şeklinde değerlendiriyor ve “bu kişiler hafız kişilerdir (ama) bir şey duyduklarında onu muallak olarak rivayet ederler” diyordu.⁷⁹ İmam Şâfi'ye (204/819) göre de Zührî'nin mürsellerinin hiçbir kıymeti yoktur.⁸⁰

Kendisinin tâbiî oluşu hasebiyle, adını zikretmediği ravinin bir sahabî olabileceğine ve sahabîlerin de özellikle adalet açısından tartışma konusu yapılmadığına istinâden Zührî'nin munkatı rivayetlerinde bir kusur olmadığı sonucuna varılması da mümkün değildir. Çünkü her şeyden önce senedde adı zikredilmeyen ravinin bir sahabî olduğu kesin değildir. Eğer bu ravinin sahabî olduğu tespit edilirse rivayetin kabul edileceğinde muhaddisler arasında bir ihtilaf yoktur. Ama bu husus tespit edilemez ise hadis munkatı yani “zayıf” olarak kalacaktır. Nitekim Zehebî (748/1347), Zührî'nin munkatı rivayetleri ile alakalı olarak şunları söylemektedir: “Onun mürselleri mudal gibidir. Çünkü senedden iki kişi düşmüş olabilir. Dolayısıyla sadece

⁷⁶ Bkz. *Fethü'l-Bârî*, XII, 359-360.

⁷⁷ Taberî, *Târîh*, I, 535.

⁷⁸ Yahya b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, I-IV, 1. Baskı, Ahmed Muhammed Nur Seyf, Mekke 1979, III, 221.

⁷⁹ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*, I, 246.

⁸⁰ Zehebî, *Siyer*, IV, 339.

sahâbinin adını düşürdüğünü zannetmek doğru olmaz. Zira düşen sadece sahâbî olsaydı Zührî muhakkak onun adını verir veya 'Hz. Peygamber'in sahabilerinden biri' diyerek dahî olsa senedi muttasıl hale getirebilirdi. Dolayısıyla Zührî'nin mürsellerini Saîd b. el-Müseyyeb veya Urve b. ez-Zübeyr gibi tâbîlerin mürselleri gibi görenler, ne dediğini bilmeyen kimselerdir. Onun mürselleri (ancak) Katâde ve benzeri ravilerin mürselleri gibidir".⁸¹

Diğer taraftan bazı ravilerin, hocalarındaki çeşitli zaaf lar nedeniyle onların isimlerini senedlerden düşürdükleri (tedlis) de bilinen bir husustur. Yahya b. Saîd el-Kattân'a göre Zührî de zaman zaman bu yola başvurabilmektedir. Yahya'ya göre "Zührî'nin mürselleri başkalarının mürsellerinden çok daha şerlidir. Çünkü o hafızdır (ravileri iyi tanıır). İsmi ni zikredebileceği her ravinin adını zikreder. Dolayısıyla o sadece anmak istemediği ravinin adını vermez".⁸² Hafız İbn Receb el-Hanbelî (795/1392) de Zührî'nin mürsellerini "bu tür rivayetlerin en zayıflarındandır" şeklinde değerlendirir.⁸³

Zührî'nin bu bilgiyi "فيما بلغنا" diyerek dahî olsa başkalarına izafe ile nakletmesi ve ayrıca Hadis ilminde sika bir ravi olarak tanınması, bu metni "ziyade" çerçevesine dâhil etmekte⁸⁴, "idrâc" sayılmasına engel olmaktadır. Bununla birlikte bu ziyade, Zührî'nin senedsiz naklettiği rivayetlerin hadisçiler tarafından zayıf addedilmesi, ayrıca onun belli bir konuda değişik ravilerden gelen rivayetleri bir araya getirip metinler arasında ihtilâflar bulunsa bile tek bir rivayetmiş gibi verebildiği yönündeki tespitler⁸⁵ ile birlikte değerlendirilmelidir.

Rivayet in senediyle ilgili bu önemli ayrıntılarına ilaveten metin açısından da değerlendirmeye ihtiyacı vardır.

b4. İntihar Düşüncesinin Hz. Peygamber'in Sözü Değ il Ravinin Yorumu Oluş u

Bu rivayetlerde intihar düşüncesi bizzat Hz. Peygamber'in sözü olarak nakledilmez. Yani bu rivayetlerde ilgili kısım "vahyin kesilmesine o kadar

⁸¹ Zehebî, *Siyer*, IV, 339.

⁸² Zehebî, *Siyer*, IV, 338.

⁸³ İbn Receb el-Hanbelî, *Fethu'l-Bârî*, I-VI, 2. Baskı, thk. Ebu Muaz Tarık b. İvedullah b. Muhammed, Dâru İbnî'l-Cevzî, Demmâm 11422. III, 207.

⁸⁴ Zira bir hadisi aynı hocadan rivayet eden sika ravilerden birinin bu metni, arkadaşlarından ayrı olarak bir fazlalıkla rivayet etmesinden ve ayrıca rivayet ettiği bu fazlalığa Hadis ilminde "ziyadetu's-sika" denmektedir. Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 341.

⁸⁵ Bkz. Bağdadî, *Târîhu Bağdâd*, III, 16

üzüldüm ki dağların tepesinden kendimi aşağı atıp intihar etmeyi düşündüm” şeklinde değildir. Aksine bu kısım O'nun halet-i rûhiyesiyle alakalı olarak ravilerden birinin tespiti mahiyetindedir. İlk vahye muhatap olan Allah Rasûlü'nün, özellikle de iki buçuk - üç yıl kadar sürdüyse, fetret-i vahiyden dolayı gerçekten üzülmüş olması elbette mümkündür ve makuldür. Ancak ilk vahiy gelmeden önce belli bir süreyi dağlarda tek başına ve ibadet ile geçiren bir zatın peygamberlik gibi yüce bir göreve getirildikten sonra yine aynı mekânları dolaşması hakkında akla gelecek ilk yorum kanaatimizce, “Cibrîl'i yeniden görebilme beklentisi” olacaktır. Nitekim Kâdî İyâz da intihar düşüncesi ile alakalı bilginin Hz. Peygamber'in kendi sözü olarak nakledilmediğine dikkat çektikten sonra “O'nun böyle bir şey söylediği kabul edilse bile çeşitli mânâlara hamli mümkündür” şeklinde bir yorum yapar.⁸⁶

Gerçi Cibrîl ile ilk karşılaşmasından ya da ilk vahye muhatap olmasından kaynaklanan korku ve şaşkınlık sebebiyle Hz. Peygamber'in intiharı düşündüğüne delalet eden rivayetlerde söz konusu bilgi bizzat kendi sözü olarak nakledilmiştir. Ancak ne onlar, ne de bu konuda fetret-i vahye işaret eden rivayetler, sened itibarıyla delil olacak güçte değildir.

b5. Fetret-i Vahiyden Bahseden Başka Rivayetlerde İntihar Düşüncesinden Bahsedilmemesi

Nitekim bazı müelliflerin “Cabir → Ebu Seleme → Zührî” müşterek ravileriyle naklettiği⁸⁷ ve Hz. Peygamber'in bizzat kendi anlatımı olan rivayette intihar hususuna işaret edilmez. Mesela Buharî'nin bu rivayeti şu şekildedir:

أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ وَهُوَ يُحَدِّثُ عَنْ قَتْرَةَ الْوَحْيِ فَقَالَ فِي حَدِيثِهِ بَيْنَا أَنَا أَمْشِي إِذْ سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ فَرَفَعْتُ بَصَرِي فَإِذَا الْمَلِكُ الَّذِي جَاءَنِي بِجِرَاءِ جَالِسٍ عَلَى كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَرَعَيْتُ مِنْهُ فَرَجَعْتُ فَقُلْتُ زَمَلُونِي زَمَلُونِي فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: { يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ إِلَى قَوْلِهِ وَالرُّجُزُ فَاهْجُرْ } فَحَمِي الْوَحْيِ وَتَتَابَع.

“Câbir b. Abdillâh el-Ensârî, fetret-i vahiyden bahseden bir hadiste Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğunu söylemiştir: Yürürken birden gökyüzünden gelen bir ses işittim. Gözlerimi kaldırıp bakınca gördüm ki Hira dağında bana gelen melek, yer ile gök arasında bir kürsüye oturmuş. Ondan korkarak döndüm (eve geldim). ‘Beni örtün, örtün’ dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ ‘Ey bürünüp sarınan (rasûlüm)! Kalk ve (insanları) uyar. Sadece Rabbini

⁸⁶ Bkz. *eş-Şifâ*, Dârul-Feyhâ, Beyrut 2006, s. 616.

⁸⁷ Abdurrezzâk, Musannef, V, 321; Buharî, Bed’ü'l-Vahy, 3; Tefsir, 74, 96; Müslim, İman, 255; Tirmizî, Tefsir, 71 (3325).

büyük tanı. Elbiseni tertemiz tut. Kötü şeyleri terket' buyurdu. Bundan sonra da vahiyler peşi peşine gelmeye başladı”.

Bu hadisin Ahmed b. Hanbel rivayetinin konuya delaleti ise daha açıktır. Nitekim bu rivayetin baş kısmı

“...أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ نُمَّ فَتَرَ الْوَحْيُ عَنِّي فَتَرَةً فَبَيْنَا أَنَا أَمْشِي سَمِعْتُ صَوْتًا...”

“...(Câbir) Hz. Peygamber'in şöyle dediğini işitmiştir: Vahiy bir süreliğine kesildi. Daha sonra yürürken bir ses işittim...”⁸⁸ şeklindedir.

İntihara teşebbüs hususu vahyin ilk dönemleriyle alakalı bir meseledir ve Buharî kitabında bu konuyla alakalı “Bedü'l-Vahiy” isimli müstakil bir bölüm oluşturmuştur. Burada zikrettiği ve ilk vahyin gelişinden bahseden hadisler “vahiy bir süreliğine kesildi” cümlesi ile bitmektedir. Kitabın mesela Tefsîr gibi başka bölümlerinde de bu rivayetin bazen tamamını bazen de taktî yaparak bir kısmını tekrar eder. Yukarıda zikrettiğimiz Câbir rivayetini de kitabının üç yerinde, özellikle de ilk vahyin gelişini anlatan uzunca metnin hemen sonunda ve doğrudan “قال ابن شهاب” ifadesiyle nakleder. Vahyin bir süre için kesilmesi hususunun devamı olarak zikredilen intihar meselesine ise sadece kitabın sonlarında yer alan Tabir bölümünde yer verir.

Buharî'nin bu tavrı sorgulamaya değerdir. Bu tavrıyla onun, konuyla ilgili mevcut rivayetlerin mukayesesini amaçladığını söylemek mümkün görünmektedir. Daha net bir ifadeyle Buharî bir bakıma okuyucuya, “ilk vahyin gelişiyile ilgili olarak çoğunluğu Zührî'den gelen çeşitli rivayetler nakledilmiştir. Bunların pek çoğunda intihara teşebbüsten bahsedilmez. Ancak yine Zührî'den böyle bir rivayet de bize ulaşmıştır. Metinler değişik olsa da sened açısından farkları yoktur. Tercih ve yorum okuyucuya aittir” mesajı vermektedir. Nitekim Buharî'nin bazı uygulamaları böyle bir yoruma imkân tanıyabilmektedir.⁸⁹

b6. İntihar Düşüncesinin Tekerrürüne İşaret Etmesi

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 325.

⁸⁹ Mesela aynı bab içinde önce Hz. Ömer'den nakille “إِنَّ الْمَيِّتَ لِيُعَذَّبُ بِكُفْرِ الْوَالِدِ” yani “Ailesinin kendisi için ağlamasından dolayı ölüye azap olunur” şeklindeki metni zikreden Buharî, hemen peşinden Hz. Âişe'nin “Allah Ömer'e rahmet etsin. Hz. Peygamber öyle demedi. Aksine 'Ailesinin kendisine ağlaması kâfirin azabının artmasına neden olur' buyurdu” şeklindeki sözlerini nakleder. Bir sonraki hadiste de bu ikinci metni teyiden yine Hz. Âişe'den nakille şu rivayeti hatırlatır: “Hz. Peygamber Yahudi bir kadının cenazesine denk geldi. Ailesi bu kadın için ağlıyordu. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Bunlar o kadın için ağlıyorlar. Hâlbuki (şu anda) ona kabrinde azap olunuyor.” Bkz. Buharî, Cenâiz, 33.

İbn Sad'ın naklettiği İbn Abbâs rivayetinde “يغدو إلى ثبير مرة وإلى حراء مرة”⁹⁰ denilerek Allah Rasûlü'nün intihara iki kere teşebbüs ettiğinden bahsedilir.⁹⁰ Çoğunluğun naklettiği Hz. Âişe ifadesinde ise teşebbüs sayısının daha fazla olduğu görülür. Zira bu rivayette ilgili kısım “غَدَا مِنْهُ مَرَارًا كَيْ يَتَرَدَّى مِنْ رُءُوسِ شَوَاهِقِ”⁹¹ cümlesinde “مَرَارًا” yani “defalarca” kelimesiyle ifade edilmiştir.⁹¹ İntiharın hem insanî hem de dinî açıdan hiçbir dönemde ve hiçbir toplumda tasvip edilmediği dikkate alınrsa peygamberlik makamına ulaşmış bir zatın böyle bir suça teşebbüsü ve özellikle bunu birden fazla kere düşünmüş olması rivayetin muhtevası açısından müşkil bir duruma işaret edecektir.⁹² Zira peygamberlik ile görevlendirilmiş birinin, bu vazifenin tevdiinden önce fitraten belli bir olgunluğa sahip olması veya en azından bu olgunluk seviyesine ulaştırılmış olması beklenir.

Diğer taraftan teşebbüsün tekerrürü, Allah Rasûlü'nün gerçekten peygamber olduğuna fevkalâde zor ikna olduğunu göstermesi açısından da problemidir. Zira rivayete göre her teşebbüste Cibrîl yeniden gelip “يا محمد أنت يا رسول الله حقا، وأنا جبريل” diyerek hem kendini tanıtmakta hem de O'nun peygamberliğini teyit etmektedir. Bu teskin üzerine Hz. Peygamber'in gönlü mutmain olmakta fakat bir süre sonra yeniden intihara teşebbüs etmektedir. Dolayısıyla bu bilgi Cibrîl'in teskin işleminin çok faydalı olmadığına da işaret edebilecektir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in ilk vahiy sürecinde kendini yüksek dağlardan aşağı atmak istediğine delâlet eden tüm bu rivayetlerin, senedde kopukluk veya tenkide uğramış raviler sebebiyle sahih olmadığı söylenebilir.

Esasen bu rivayet, ilk ikisine yani Hz. Peygamber'in Cebrâil ile ilk karşılaşmasının veya aldığı ilk vahyin heyecanı ile intihara teşebbüs ettiğine işaret eden rivayetlere nispetle daha kuvvetli görünmektedir. Zira hem daha meşhur kaynaklarda yer almakta hem de daha fazla tarikten nakledilmektedir. Bu sebeple akla “bu rivayetler tek tek ele alındıklarında zayıf kabul edilseler bile birbirlerini destekleyip sıhhat açısından (hasen li gayrihî gibi) bir üst seviyeye çıkamazlar mı?” gibi bir soru gelebilir. Ancak bu noktada rivayetin Hz. Âişe tarihinin munkatı isnadla; İbn Abbâs tarihinin ise, içerisinde yalancı ravi bulunan bir senedle nakledildiği dikkate alınmak durumundadır. Zira destek söz konusu olduğunda hadis âlimleri, birbirlerini destekleyeceği düşünülen rivayetlerden birinin (veya her ikisinin) senedinde

⁹⁰ Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 196.

⁹¹ Bkz. Abdurrezzak, *Musannef*, V, 321-322; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLIII, 113, Buhârî, *Tabir*, 1; İbn Hibbân, *Sahih*, I, 216-219.

⁹² Benzer yönde yorumlar için bkz. Şirbînî, *Şübühât havle 'İsmeti'n-Nebiyy*, yy. ve ty s. 311-312.

yalancı ve hatta yalancılıkla itham edilmiş bir ravinin bulunmamasını şart koşmaktadır. Eğer rivayetlerden birinin senedinde böyle bir ravi varsa, bu rivayetin ne destek olmasından ne de desteklenmesinden bahsedilebilir.⁹³ Kaldı ki, üzerinde çalıştığımız rivayetler özelinde bakıldığında, mezkûr rivayeti destekleyeceği düşünülen rivayetin inkitâ gibi bir zaafı bulunduğu da unutulmamalıdır.

Yukarıda sözü geçen ve intihar teşebbüsü açısından üç farklı zamana işaret eden tüm bu rivayetler, mana cihetiyle ele alınabilir ve “Hz. Peygamber’in, hayatının en az bir döneminde intiharı düşünmüş olması” gibi ortak bir noktada birleştikleri ve bu açıdan birbirlerini destekleyecekleri de söylenebilir. Ancak bize göre bu bakış açısı da pek isabetli değildir. Zira bu üç farklı zamana işaret eden rivayetlerin her birinin senedinde, başta yalancılık olmak üzere şiddetli cerhe uğramış raviler bulunmaktadır ve yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, böyle rivayetlerin birbirlerini desteklemesi mümkün görülmemektedir. Diğer taraftan kendi içlerinde zayıf olan bu haberler, aynı dönemlere işaret eden ve onlara nispetle sahih olan

⁹³ Nitekim İbnü’s-Salâh konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Bazen akıllı bir araştırmacı ‘birçok tarikten gelmesine rağmen (...) zayıf hükmü verilmiş çok sayıda rivayetle karşılaşmaktayız. Bu tür rivayetlerin, birbirini desteklemesine bakılarak, hasen nevinden sayılması gerekmez mi?’ diye bir soru sorabilir. Bu sorusuna şöyle cevap verilir: Zayıf bir hadisin zayıflığı, başka tariklerden onu destekleyen rivayetler var diye (her zaman) ortadan kalkmaz. Zayıflığın da dereceleri vardır. Evet, bazı zayıflıkları farklı tarikler ortadan kaldırır. Mesela bu zayıflık dindar bir ravinin hıfzındaki bir eksiklikten kaynaklanıyorsa, bu ravinin rivayeti, farklı bir tarikten de (aynı veya benzer bir şekilde) geliyorsa, hıfzı zayıf ama takvalı olan ravinin bu rivayetinin, iyi ezberlediği rivayetler cümlesinden olduğunu anlarız... Ancak bazı zayıflıklar da vardır ki çok şiddetli olduğundan ve destek olarak gelen rivayetin ravideki bu zayıflığı giderme kuvvetine sahip olmadığından, başka tariklerle desteklenmesi onun zayıflığını ortadan kaldırmaz. Mesela ravinin zayıflığı yalancılıkla itham edilmiş olmaktan ileri geliyorsa veya şaz olmaktan kaynaklıysa bu rivayet hasen ligayrihi seviyesine çıkamaz (bkz. İbnü’us-Salâh, *Ulûmu’l-Hadîs*, s. 33-34). Nurettin İtr da, hasen ligayrihi olan rivayetin tanımını yaparken Tirmizî’nin verdiği tanımı (Tirmizî’nin hasen tanımının hasen ligayrihi tanımı olduğu için bkz. İbn Hacer, *Nuzhetu’n-nazar*, s. 67) aktardıktan sonra “İmam Tirmizî, yaptığı bu tanımla hasen (li gayrihi) hadisin üç özelliğinden bahsetmiştir. Tarifte zikrettiği bu özellikler hasen (ligayrihi) hadisi diğer hadis kısımlarından ayırmıştır” de ve bu özelliklerden biri olarak “isnadında yalan ile itham edilmiş bir ravinin bulunmaması” hususuna işaret eder. Buna göre hakkında bir destekten bahsedilecek rivayet; hafızası zayıf olan ya da hakkında herhangi bir cerh-tadil nakledilmeyen (mestur) ravinin rivayetidir (bkz. İtr Nurettin, *Menhecu’n-nakd fi ulumi’l-hadîs*, s. 268).

rivayetlerle çelişmektedir. Zira aynı dönemlere dair bilgiler veren bu ikinci tür rivayetlerde intihar düşüncesine değinilmemektedir. Kaldı ki bütün bu rivayetlere bakarak şöyle bir sorunun sorulması, bize göre daha önceliklidir: Allah Rasûlü'nün, hayatının herhangi bir döneminde intiharı düşündüğüne dair rivayetler neden hep munkatı sened veya mecruh ravilerce nakledilmiştir? Veya Hz. Peygamber'in intiharı düşündüğüne dair, hiç olmazsa sened itibariyle, itiraz edilemeyecek derecede sahih bir rivayet neden yoktur?

"Hiç olmazsa sened itibariyle" kaydı, bu rivayetlere muhtevâ açısından da bazı itirazlar yöneltilebileceği ile ilgilidir. Zira Allah Rasûlü'nün gerek bir birey ve gerekse peygamber vasfıyla intihar düşünüp düşünmeyeceği de sorgulamaya değer bir husus olarak görülmektedir.

III. RİVAYETLERİN MUHTEVA TENKİDİ

Bu konu sadedinde zikrettiğimiz bütün rivayetler arasında sened itibariyle en kusursuzu, Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelişinden bahseden fakat sonunda intihar düşüncesine değinmeyen hadistir. Bununla birlikte söz konusu rivayet bile pek çok açıdan çeşitli çevrelerin itiraz ve tenkitlerine hedef olmuştur. Zira bu rivayette Allah Rasûlü'nün Cebrail ile ilk karşılaşmadan duyduğu korku, yaşadığı bu tecrübeyi eşi Hz. Hatice'ye anlatarak onda teselli bulmaya çalışması, bununla yetinmeyerek bir Hıristiyan olan Varaka b. Nevfel'e giderek akıl istemesi, onun da teskin edici sözler söylemesi gibi hususlardan bahsedilir. Bazılarına göre bunlar Allah tarafından peygamberlikle görevlendirilmiş bir zat hakkında düşünülebilecek şeyler değildir.⁹⁴ Hatırlanacağı üzere bu hususlar, Hz.

⁹⁴ İlk vahyin geliş hakkında bilgi veren rivayete tarih boyunca çeşitli itirazlar yöneltilmiştir. Sahih-i Buhârî şârihi İbn Hacer'in verdiği bilgiye göre el-İsmailî (371/982) - ki Sahih üzerine yazdığı Müstahrec ile ünlüdür-, hadisle alakalı itirazları toplayıp bunlara cevap vermiştir. Bu itirazlar arasında Allah Rasûlü'nün peygamberlikle görevlendirilmesini öğrenmesine rağmen bundan şüphe duyması, Kur'an'ın kendisine indirilen ilk ayetlerine tereddütlü yaklaşması, bu ilk vahiy tecrübesi esnasında duyduğu korku ve endişeyi gidip eşine anlatarak onun cesaretlendirmesine ihtiyaç hissetmesi, Cahilî dönemden kalma olan ve bir Hıristiyan olarak yaşayan âmâ bir zata gidip akıl sorması gibi hususlar vardır (bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalanî, Fethü'l-Bârî Şerhu Sahihî'l-Buhârî, Daru'l-Marife, Beyrut 1379, XII, 360). Bu rivayet Şüilerin de itirazlarına hedef olmuştur. Ancak onların itirazları da İsmil'nin dile getirdiklerinden farklı değildir. Rivayeti "Hz. Peygamber'in ismet sıfatı" çerçevesinde ele alan İmadusseyyid eş-Şirbîni, bu Şii yazarlar arasında Abdülhüseyn Şerefüddin el-Müsevi, Cafer Murtaza el-Âmilî ve Salih el-Verdânî gibi isimlere işaret etmektedir. Bkz. Şübühât havle 'İsmeti'n-Nebiyyi fi Davi's-Sünneti'n-Nebeviyyi's-Şerife, s. 305.

Peygamber'in bir sebeple intiharı düşünmesinden bahseden diğer rivayetlerde de yer almaktadır. Ancak bu makalenin konusu Hz. Peygamber'in ilk vahiy sürecinde intiharı düşünmüş olmasıdır.

Bu yöndeki bilgilere pek çok çalışmada farklı yorumlar getirilmiştir. Esasen bu yorumlarla rivayetlerin sıhhati konusunda verilen hükümler arasında doğrudan bağlantı vardır. Bu haberler hakkında söz söyleyenlerden bazılarının sened ile pek ilgilenmeyip doğrudan metnin yorumlanabilir oluşunu öncelediği görülür. Metin esaslı tenkid taraftarlarından bazıları bu rivayetleri reddetmiştir. Zira intihar, hiçbir açıdan kabul edilemez bir olgudur. Öncelikle intihar, hem ahlakî hem de dinî açıdan ciddi bir problemdir. Zira yaşamak en tabii haklardan ve bunun elde edilmesinde kişinin kendi dahilî yoktur. Öyleyse insanın kendine verilmiş bu büyük değeri, bizzat kendi eliyle ortadan kaldırma hakkına da sahip değildir. Buna binaen intihar en eski çağlardan beri, hemen her toplumda ve hemen hiçbir şart altında tasvip görmemiştir. Aksine yaşamak; kişinin eşi, çocukları, vatani ve hatta tüm insanlık için bir ödev ve sorumluluk olarak telakki edilmiştir. Bundan dolayı intihara hiçbir dinde veya inanç sisteminde müsaade edilmemiştir. Bu görüşte olanlara göre intihar kişinin ferdî ve toplumsal yaşamındaki zaafıya işaret etmesi açısından da ele alınmalıdır. Çünkü bireysel psikoloji açısından bakıldığında intihar patolojik hastaların temayül ettiği bir davranış biçimidir. Böyle bir problemi olmayan kişilerde ise intihar, daha ziyade zihinsel bir düzensizlik ve ciddi depresyon neticesinde ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan intihar düşüncesi kişinin içinde yaşadığı toplum ile ilişkilerini sorgulamayı da gerektirmektedir. Zira intihar eğilimi, kişinin kendi yetersiz ve sınırlı görüşlerine göre kurup kalın duvarlarla çevrelediği, diğerlerini dâhil etmeyi kolay kolay düşünmediği, tamamen içe dönük bir yaşam biçimine işaret etmektedir. Bu hususların Hz. Peygamber açısından kabulü ise mümkün değildir. Nitekim Hz. Hatice'nin Allah Rasûlü'ne söylediği şu sözler de, ilk vahiy sürecinin üç farklı aşamasına delalet eden rivayetlerin hemen hepsinde yer almaktadır:

“Yeminle söylüyorum ki Allah hiçbir vakit seni utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten âciz olanlara yardım edersin, fakiri kollarsın, kimsenin yapamayacağı yardımları yaparsın, misafiri ağırlarsın, hak yolunda zuhur eden hâdiseler karşısında insanlara yardım edersin.”⁹⁵

⁹⁵ Bu ifadeler yer veren bazı rivayetler için bkz. Abdurrezzak, Musannef, V, 321; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 153, VI, 223; Buharî, Bedü'l-Vahy, 3; Enbiyâ, 23; Tefsir, 96 (Tefsiru Sureti'l-'Alak, 1-3); Müslim, İman, 252-254; Tirmizî, Menâkıb, 6; İbn Hibbân, Sahih, I, 216.

Bu vasıflar Rasûl-i Ekrem'in hem kendisiyle hem de, bazı özellikleri hariç, içinde yaşadığı toplumla ne kadar barışık bir insan olduğunu ortaya koyar. İntihar düşüncesi bu gruba göre bir peygamber açısından ise daha da müşkildir. Çünkü peygamberlerin ismet sıfatı⁹⁶ vardır ve bu onların haram bir fiili işlemesine engel olur. Gerçekten de başta Ehl-i Sünnet olmak üzere Kelâm âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre peygamberler nübüvvetten sonra, kasten veya sehven böyle fiilleri işlemekten korunmuşlardır. Bazı âlimler nübüvvet öncesini de buna dâhil etmektedir. Bazı ilim adamlarına göre ise peygamberler "küçük" addedilebilecek günahlar konusunda bile titizlikle uyarılmışlardır. Zira herhangi bir peygamberin, suç/günah kabul edilen bir davranışta bulunması, toplum tarafından kabul görmesine engel olur; saygınlıklarını azaltır ve dolayısıyla risâlet görevinin icrası konusunda etkinliklerine zarar verir. Bu cümleden olarak intihar düşünen bir peygamber, topluma örnek olma vasfını da kaybeder. Zira peygamberlerden Allah'ın mesajını insanlara iletmekle yetinmeyip onu bizzat yaşayarak açıklaması ve insanı ebedî mutluluğa götürecektir hayat sistemini kendi hayatıyla göstermesi beklenir. İşte bu gibi sebeplerden dolayı zikri geçen bu rivayetlerin sahih olması mümkün değildir.⁹⁷

Hadis tenkidinde yorumlanabilir olmayı önceleyenler içinde, meseleye aksi cihetten bakanlar da vardır. Bunlara göre vahyin ağırlık ve sorumluluğu o kadar fazladır ki sözü geçen intihar düşüncesi Hz. Peygamber'in risâlet görevine alışma sürecinde bir olgunlaşma merhalesi olarak değerlendirilebilir ve buna binaen rivayetler sahih addedilebilir.⁹⁸

⁹⁶ Peygamberlerin ismet sıfatı ile ilgili görüşler, akli ve nakli deliller ile kaynaklar hakkında geniş bilgi için bkz. Bulut, Mehmet, "İsmet", DİA, XXIII, 134-136

⁹⁷ Rivayetlere muhteva açısından yöneltilen bazı tenkidler için mesela bkz. el-Elbânî, *Difâ'un 'ani'l-Hadîsi'n-Nebevi*, s. 41; Öz, Şaban, *Siyer'i Farklı Okumak; Bir Siyer Eleştirisinin Eleştirisi*, Ankara 2014, s. 127.

⁹⁸ Nitekim ilk vahyin gelişi ile ilgili açtığı başlık altında Taberî'nin yer verdiği rivayetler arasında Hz. Peygamber'in fetret-i vahye duyduğu üzüntüden dolayı intihara teşebbüs ettiğine işaret eden bu haber de vardır (bkz. Târîh, I, 535). Muhammed Hamidullah ise "İlahi Tebliğ Vazifesinin Başlangıcı" başlığı altında "... tarihçilerin bize naklettiği şey, O'nun büyük yeis ve üzüntü içine gömüldüğü bu sırada Muhammed A.S.S'in canına kıymak üzere yüksek kayalıklara birçok defalar çıkmış olduğudur" demektedir (bkz. İslam Peygamberi, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1990, I, 83-84). Aynı şekilde Ramazan el-Bûtî de, vahyin başlangıcı bölümünde meleğin Allah Rasûlü'ne görünmemesi, Allah'ın kendisine kızmış olmasına bağlar ve bu görüşü teyiden mezkûr rivayete yer verir (bkz. Fıkhu's-Sire, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1991, s. 100). İlk vahyin gelişi ile ilgili Buharî hadisinin şerhinde Ahmed Nâim de şöyle demektedir: "... ilk ayetlerin nüzûlünden sonra vahyin bir müddet munkatı olmasından ve Cibril aleyhi's-selâm'ın bir daha

İkinci grupta bulunanlar ise rivayetlerin yorumu konusunda sarf edilecek çabayı, usûl açısından sahih olmaları şartına bağlamışlardır. Nitekim Kâdî İyâz ve Aynî öncelikle “eğer gerçekten vuku bulduysa” kaydını koyduktan sonra intihar düşüncesinin mesela, Hz. Peygamber’in Cibrîl ile karşılaşmasından önceki döneme hamlinin de mümkün olduğunu söyler. Ya da Allah Rasûlü, kavminin kendisini yalanlamasından korkarak böyle bir şey düşünmüştür. Nitekim Allah Teâlâ “فلعلك باخع نفسك” (Bu Kitab’a inanmazlarsa arkalarından üzülüp) neredeyse kendini harap edeceksin”⁹⁹ buyurmaktadır. Veya Hz. Peygamber fetret-i vahye kendisinden kaynaklanan bir şeyin sebep olduğunu vehmetmiş ve Rabbinin kendisini cezalandırmasından korkarak intihara meyletmiştir. O esnada dinde böyle bir şey yapmak da henüz yasaklanmış değildir.¹⁰⁰

Söz konusu rivayetlerin yorumu konusunu bizim de bu son yaklaşım çerçevesinde ele aldığımızı ifade etmemiz gerekir. Yani rivayetin sahih bir tarihinin bulunmaması ve hatta bazılarının yalancı raviler aracılığı ile nakledilmesi, esasen her iki yöne de ihtimâli bulunan metin hakkında menfi ciheti tercih etmemize sebep olmuştur.

IV. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Hadis yanında Siyer, Tarih ve Tefsir gibi ilim dallarına ait eserlerde de nakledilen bazı haberlere göre Hz. Peygamber, risâletinin ilk dönemleriyle ilgili üç aşamada yani Cebrail ile ilk karşılaşmasının veya ilk vahye muhatap olmasının korku, heyecan ve şaşkınlığı ya da vahyin bir süreliğine kesilmesine duyduğu üzüntü sebebiyle intihar etmeyi düşünmüştür. Ancak bu yöndeki bilgiler hem sened hem de metin açısından bazı problemler ihtiva etmektedir.

İntihar düşüncesini ilk iki aşama ile bağlantılı gösteren haberler hem sened kopukluğu hem de cerh edilmiş raviler sebebiyle zayıftır. İntihar ile

görünmemesinden dolayı, -diğer rivâyâtta malum olduğu üzere- Mehat-ı Esrâr-ı Hüda olan kalb-i pâk ve tâb-nâk-i Nebeviyye o derecede hüzn ve gam istilâ etti ki kendilerini yüksek dağ tepelerinden atıp ihlâk-i nefse bile birkaç kere tesaddî buyurmuşlar ve her defasında Zât-ı Şerîf’i Mukaddeselerine karîn olan Melek kendilerine görünüp nehyetmişlerdir. Bu Melek, rivayete nazaran İsrâfil aleyhi’s-selâm’dır” (bkz. Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, DİB Yay., Ankara 1987, I, 13, 1 nolu dipnot). Ahmed Naim, Hz. Peygamber’i intihardan vazgeçiren meleğin İsrâfil olduğuna işaret eden rivayetlerin kaynağına atıfta bulunmamıştır. Ancak görebildiğimiz kadarıyla konuyla alakalı rivayetlerin tamamında bu meleğin Cibrîl olduğu söylenir.

⁹⁹ Kehf 18/6.

¹⁰⁰ Bkz. Kâdî İyâz, eş-Şifâ, s. 616 ; Aynî, ‘Umdetü’l-Kârî, I, 145.

fetret-i vahiy arasında bağlantı kuran rivayetlerin ise hem yer aldıkları kaynaklar hem de ravi ve tarik çokluğu sebebiyle daha dikkat çekicidir. Ancak bu rivayetlerin iki tarikenden birinde “yalancı” ve “zayıf” raviler bulunmaktadır. Müelliflerden çoğunun tercih ettiği rivayetin senedinde ise “فيما بلغنا” yani “bize ulaştığı kadarıyla” ifadesi yer almaktadır ki bu durum sıhhat açısından ciddi bir problem oluşturmaktadır. Zira bu tabir senedi kopuk hale getirmekte ve zayıf sayılmasına sebebiyet vermektedir.

Bu tabiri kullanan ve dolayısıyla söz konusu bilginin asıl rivayete ziyade edilmesine sebep olan kişi, hadisçilerin çoğunluğuna göre Zührî'dir. Hadis ilminde ilk resmî müdevvin olması hasebiyle Zührî, diğer alanlara ilaveten siyer ve megazî konusunda da çok miktarda belge biriktirmiş olmalıdır. Zührî'nin rivayet ettiği bu haberler, müellifler için önemli bir kaynak vazifesi görmektedir. Ancak münekkidler, Hadis ilmindeki şöhretine ve genel itibariyle güvenilir bir ravi olmasına rağmen Zührî'nin “belli bir konuda değişik ravilerden gelen rivayetleri bir araya getirip, aralarında ihtilâf bulunsa bile, tek bir metin olarak nakletmek” gibi bir özelliği bulunduğu da dikkat çekmişlerdir. Benzer bir tenkid, intihar teşebbüsünü ilk vahyin korku ve heyecanına bağlayan rivayetin senedinde yer alan İbn İshak hakkında da yapılmıştır. Her iki ismin kendi rivayetlerini munkatı senedlerle nakletmeleri de haklarındaki söz konusu bu tenkidi teyit etmektedir. Ayrıca bu durum söz konusu rivayetin sıhhati açısından da oldukça önemli ipucudur.

Bu özelliğine rağmen intihar teşebbüsünü fetret-i vahiy ile ilişkilendiren haberin Buharî tarafından da nakledildiği görülür. Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelişi ile alakalı uzunca rivayeti pek çok yerde bazen tamamen bazen de kısmen zikretmiş olmasına rağmen intihar teşebbüsü ile ilgili bilgiyi sadece bir yerde vermesi Buharî'nin, metinler arasında mukayese yapılmasına yönelik bir çabası olarak yorumlanabilir. Zira o aynı konuda ve sahih senedlerle gelmesine rağmen birbiriyle çelişen rivayetleri peş peşe vermek gibi bir usûle zaman zaman başvurmaktadır.

Bize göre bu haberler metinleri açısından da tenkide açık durumdadır. İlk vahiy süreci ile ilişkisi kurulabilecek üç farklı aşamada Hz. Peygamber'in intiharı düşündüğüne delâlet eden bilginin, aynı dönemlerden bahseden başka rivayetlerde söz konusu edilmemiş olması akla gelebilecek öncelikli tenkitlerdendir. Zira bir takım ayrıntılar her iki grup rivayette de yer almakta fakat daha sahih addedilebilecek olanlarda intihar düşüncesinden bahsedilmemektedir. İntihardan bahseden bazı rivayetlerde ilgili bilginin Hz. Peygamber'in sözü değil, O'nun bir fiilini gözlemleyen ravinin yorumu oluşu; buna rağmen aynı olayı Allah Rasûlü'nün bizzat kendi anlatımı

şeklinde nakledilen bazı haberlerde intihar teşebbüsünden bahsedilmemesi de akla gelen diğer bir itiraz olabilir.

İntihar eyleminin tarih boyunca hiçbir toplum tarafından kabul edilebilir görülmemesi, kişinin ferdi ve toplumsal yaşamındaki çatışmalara delâlet etmesi ve ayrıca peygamberlerin ismet sıfatı ile de uyuşmaması ise haberin muhtevasına yöneltilebilecek tenkitler arasındadır. Hiçbir açıdan tasvibi mümkün olmayan böyle bir fiilin Hz. Peygamber'e nispet edilmesi O'nun bütün insanlar için örnek olması ile de çelişebilecek durumdadır.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in ilk vahiy sürecinde intihara teşebbüs etmesi ile ilgili haberlerin, hem senedleri hem metin yapıları hem de içerdikleri bilgi itibariyle sahih olmadığı söylenebilir.

Kaynaklar

Abdurezzâk, Ebu Bekr, *Musannef*, I-XI, 3.Baskı, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1403.

Adıgüzel, Şükran, *Vahyin Başlangıcıyla İlgili Siyer Kaynaklarındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi* (basılmamış yüksek lisans tezi), Adana 2015.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh, *Müsned*, (thk. Şuayb Arnaût - Âdil Mürşid) I-XLV, 1. Baskı, vd., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001.

Aydınli Abdullah, *Hadis İstilâhları Sözlüğü*, İstanbul 2009.

Aynî Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

Azamî, Muhammed Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, çev. Hulusi Yavuz, İz Yay., İstanbul 1993.

Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, I-XXIV, 1. Baskı, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut h. 1417

_____, *el-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye*, Haydarabad 1357.

Beyhâkî, Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-nübüvve*, I-VII, 1.Baskı, thk. Abdulmuti el-Kalacî, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.

_____, *Sahih*, I-VI, 3. Baskı, thk. Mustafa Dîb el-Bûga, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1987.

- Elbânî, Muhammed Nasiruddin, *Difâün ani'l-hadîsi'n-nebevî*, Müessesetü ve Mektebetü el-Hâfîkîn, Dimeşk ty.
- Eser Mithat "Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenirliği" *İSTEM Dergisi*, 2009, VII/13.
- Halebî, Ali b. Burhanüddin, *es-Sîre*, I-III, Dâru'l-Marife, Beyrut 1400
- Itr, Nureddin, *Menhcü'n-nakd fî ulûmi'l-hadis*, Dâru'l-Fikr-Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Dimeşk-Beyrut 2013.
- İbn Adiy, el-Curcânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-rical*, I-VII, 2. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1988.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, Beyrut 1406.
- İbn Ebi Hatim, er-Râzî, *el-Cerhu ve't-ta'dil*, I-IX, 1. Baskı, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1952.
- İbn Hacer Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, 1. Baskı, Matbaatu Dâireti'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan 1326 (h.)
- _____, *Fethü'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Dâru'l-Marife, Beyrut "379(h.)
- _____, *Lisânu'l-mîzân*, I-X, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Metbûatu'l-Mektebeti'l-İslâmiyye.
- İbn Hibbân, *Sikât*, I-IX, 1. Baskı, thk. es-Seyyid Şerefeddin Ahmed, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1975.
- _____, *Sahîh*, I-XVII, 2. Baskı, thk. Şuayb Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993
- İbn İshâk, *Sîret*, 1. Baskı, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer ed-Dimeşkî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa Abdulvahid) Dâru'l-Marife, Beyrut 1976.
- _____, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selâlem, Beyrut 1999.
- _____, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, 1. Baskı, Dâru Hecr, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Mısır 1997.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Ğarîbu'l-Hadîs*, thk. Abdullah el-Cebûrî, Bağdad 1397

- İbnu'l-Mülakkîn, *et-Tavdîh li şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh*, I-XXXVI, 1.Baskı, thk. Halid el-Ribât, Cuma Fethî, Vuzâratu'l-evkâf, Katar 2008.
- İbn Receb El-Hanbelî, *Fethu'l-Bârî*, I-VI, 2. Baskı, thk. Ebu Muaz Tarık b. İvedullah b. Muhammed, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1422
- İbn Sa'd, Ebu Abdillah, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, 1. Baskı, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990
- İbnü's-Salâh, Ebu Ömer Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadis*, (thk. Nureddin İtr), Dâru'l-Fikr- Dâru'l-Fikri'l-Muâsıra, Dımeşk-Beyrut 2012.
- İbn Seyyidinnas, Muhammed b. Abdillah b. Yahya, *Uyunu'l-Eser fi Funûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, (thk. İbrahim Muhammed Ramazan), I-II, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1993
- Kadı İyâz, Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî, *eş-Şifâ*, Dâru'l-Feyhâ, Beyrut 2006.
- Kolkıran, Gönül, *Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshak ve Vâkidî Örneği* (basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara 2004)
- Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, I-XXXV, 1.Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1980.
- Müslim, Sahîh, I-V, thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî, Dâru İhyâi't-Türâs'î'l-Arabî, Beyrut ty.
- Öz, Şaban, *Siyer'i Farklı Okumak; Bir Siyer Eleştirisinin Eleştirisi*, Ankara 2014.
- Robson, James "İbn İshak'ın İsnad Kullanışı" (çev. Talât Koçyiğit, *Ankara Ü.niversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1962, X, s. 117-126)
- Sezgin, Fuat, *Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956.
- Semîha Hasan El-Esved, *Belâğâtü'l-İmam ez-Zührî ve İdrâcâtuhû fi's-Sahîhi'l-Buhârî*, *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye*, XIX/2, s. 575-626, Gazze 2011.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Hasâisu'l-Kubrâ*, I-II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- Şâkir, Ahmed Muhammed, *el-Bâisü'l-hasîs şerhu İhtisârî ulûmi'l-hadîs*, Dâru't-Turâs, Kahire 2002.
- Şakir, Fidan, *İbn İshak ve es-Sîra'sındaki Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirilmesi* (basılmamış yüksek lisans tezi, Konya 2009).

- Şirbînî, İmâd es-Seyyid Muhammed İsmail, *Raddü şübühâtin havle ismeti'r-Resûl fi dav'i's-sünneti'n-nebeviyye*, yy. ve ty.
- Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed, *er-Ravdu'l-ünüf fi şerhi Sireti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk. Mecdi b. Mansur, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut ty.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I-V Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1407.
- _____, *Tefsîr*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir) I-XXIV, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.
- Urve b. ez-Zübeyr, *Megâzî*, cem ve tahkik: Muhammed Mustafa el-Azamî, Riyad 1981.
- Ünalın, Abdullah "İbn İshak ve Hadis Rivayetindeki Yeri" *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2009, I/2, s. 97-113
- Yahya b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, I-IV, 1. Baskı, Ahmed Muhammed Nur Seyf, Mekke 1979.
- Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I-V, Dâru Sâdır, Beyrut 1977
- Yücel, Ahmet, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 2014.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Siyeru 'alâmi'n-nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnâvût vd.), I-XXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.
- _____, *Mîzânü'l-i'tidâl*, I-IV, thk. Ali Muhammed en-Necâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty.
- Zühri, Muhammed b. Müslim b. Şihâb, *el-Megâzî*, nşr. Süheyl Zekkâr, Dımaşk 1981.

